DE RIVIER JE KUNT NIET OMHEEN

Een belevingsconcept voor het ‘Derde Waterverhaal van Nederland’.

September 2024

inhoudsopgave

Inleiding	4
Belevingssconcept	7
De rivier, je kunt er niet omheen	10
Samenhang belevingsconcept in de buitenruimte	16
Marketing communicatie en digitale beleving	21
De rondjes - overzicht	23
Rondje 1: Begin van de Rijndelta	24
Rondje 2: Hoofdkraan van Nederland	26
Rondje 3: Nieuwe natuur en waterbuffer	28
Rondje 4: Steenfabrieken langs de Waal	30
Rondje 5: De kracht van water	32
Rondje 6: Waterveiligheid	34
Rondje 7: Rivierklimaatpark	36
Rondje 8: Transport over water	38
Rondje 9: Historisch Gelderland met het kleinste stadje van Nederland	40
Rondje 10: Hanzesteden	42
Rondje 11: Landbouw	44
Rondje 12: Grote ingrepen in het landschap	46
Rondje 13: Water voor natuur	48
Rondje 14: De IJsselmonding	50
Bronnen	53
Colofon	54

Regelwerken aan het Pannerdens kanaal bij Pannerden

Inleiding

In het kader van de landelijke visie op toerisme, Perspectief 2030, vanuit het programma Bestemmingsmanagement, willen de Groene Metropool Regio Arnhem Nijmegen, Achterhoek, Veluwe, Salland en IJsseldelta de beleving van hun riviergebieden versterken.

De grote rivieren leveren boeiende en inspirerende verhalen die interessant zijn voor bezoekers van buiten de regio's, maar ook voor bewoners. Daarnaast maakt een sterke beleving regiobewoners op een eigentijdse manier bewust van de invloed van de rivieren op hun woonomgeving, zowel in het verleden, heden als de toekomst.

Het hier gepresenteerde belevingsconcept 'De Rivier, je kunt er niet omheen', ontwikkeld in een interactief proces met stakeholders, biedt een kapstok voor bestemmingsmanagement en bestemmingsontwikkeling. Hoofdoel van dit belevingsconcept is het toeristisch-recreatief ontsluiten en (door)ontwikkelen van de bijzondere, watergerelateerde verhaallijnen in de IJsselvallei en de Groene Metropoolregio.

Dit leidt tot:
- Betere toegankelijkheid en beleefbaarheid van de riviergebieden voor zowel bezoekers als bewoners van de omliggende dorpen en steden.
- Meer herkenning, trots, bewustwording en betrokkenheid bij de inwoners voor hun directe leefomgeving.
- Meer bekendheid van deze riviergebieden en van de invloed van de rivier op natuur, landschap, veiligheid, bedrijvigheid, klimaat, erfgoed en cultuur. Vroeger, nu en straks.
- Een impuls aan de economie en leefbaarheid in deze riviergebieden.
- Het door middel van bestemmingsmanagement spreiden van bezoekers, om zo de druk op de natuur op het Veluwemassief en de Veluwezoom te verlagen.

Doelgroepen zijn de eindgebruikers van het recreatief-toeristische aanbod: bezoekers en bewoners.

Het 'derde waterverhaal van Nederland'

Nederland kent al twee grote 'waterverhalen': dat van de Nederlandse bedwinging van de zee (met iconische plekken zoals de Deltawerken en de Afsluitdijk) en dat rondom de getijden van de Waddenzee, met de Waddenkust en de Waddeneilanden, tevens UNESCO Werelderfgoed.

Maar er is nóg een groot waterverhaal: het verhaal van de grote rivieren. Over het leven in de (Rijn)delta vroeger en nu, over het leven met en het recreëren op en langs de grote rivieren, waar de beheersing van water altijd aandacht heeft gevraagd. De rivieren, gestaag stromend langs dorpen en steden, bepalen in belangrijke mate de vorming en kwaliteit van het omringende landschap: vroeger, nu en straks.

De komende decennia zorgen uiteenlopende uitdagingen ervoor dat in Nederland een complexe herinrichting van de ruimte gaat plaatsvinden. Bodem en water spelen hierin een leidende rol, de riviersystemen voorop. We moeten meer water langer vasthouden, meer piekbelastingen opvangen. Het water moet weer leidend worden in een groot deel van het landschap: in natuurgebieden, in landbouwgebieden, in onze steden.

Nergens in Nederland is dit complete rivierenverhaal te beleven en te ervaren, terwijl 'het publiek' (bewoners, bezoekers) wel degelijk interesse heeft in het thema water: niet alleen in de recreatieve en educatieve waarde, maar ook in de beheersing ervan. Dit zowel historische als actuele en toekomstgerichte verhaal maken wij daarom graag samenhangend recreatief beleefbaar in een prachtig, groot aaneengesloten gebied: in de Groene Metropool Regio en de IJsselvallei.

Investeren in beleving

Om dit rivierenverhaal beleefbaar te maken, is het noodzakelijk om stevig te investeren in een brede coalitie en in het beleefbaar maken van beeldbepalende plekken en het cultuurhistorische rivierenlandschap als totaalbeleving. Bestemmingsmanagement vereist immers samenwerking tussen partijen, elk met hun eigen rol en belangen. Samen kun je veel bereiken, waarbij een juiste balans tussen samenwerking en autonomie essentieel is.

Samen maken we de komende jaren daarom het rivierenverhaal van Nederland levend en toegankelijk voor iedereen: om te beginnen in de IJsselvallei en de Groene Metropool Regio.

Proces

Als voorbereiding zijn de afgelopen jaren onder meer gebiedsinventarisaties gemaakt om inzicht te krijgen in het aanwezige ‘stamkapitaal’[1] van deze gebieden. Samen met betrokken partners is vervolgens een verbindende verhaallijn bepaald, zijn ambities geduid en is een ontwikkelkader gedefinieerd, in de vorm van dit belevingsconcept.

De totstandkoming van het belevingsconcept (de visiefase) werd begeleid door een initiatiefgroep en een projectleider[2]. Wethouders van de betrokken gemeenten vormden een bestuurlijke kopgroep met een ambassadeursrol[3].

In het voorjaar van 2024 ontwikkelde De Culturele Zaak (Mirjam Blott in samenwerking met landschapsarchitect Eric Blok/SB4 en ontwerper Maarten Meevis/Kinkorn) in opdracht van de initiatiefgroep dit belevingsconcept.

Om alle betrokken stakeholders de kans te geven te participeren in de totstandkoming van het belevingsconcept, hielden we bijeenkomsten om partijen te betrekken. Het langgerekte projectgebied werd daartoe opgeknipt in 5 deelgebieden; er werden dus 5 bijeenkomsten georganiseerd.

In mei werden nog twee digitale stakeholdersbijeenkomsten georganiseerd voor de wat grotere, gebiedsoverstijgende partijen.

In juni 2024 werd het belevingsconcept als conceptversie opgeleverd. Na de zomer, waarin alle stakeholders de kans kregen om op deze versie te reageren, werd het definitieve concept in september 2024 opgeleverd en werd daarmee het visietraject afgerond.

Doorkijk naar het vervolg: van belevingsconcept naar activiteiten

In de uitwerking van het belevingsconcept maken we een merkpropositie, bepalen we onze doelgroepen en schetsen we hoe we de marketingcommunicatie inrichten. Zowel voor het betrokken rivierengebied in totaliteit als voor de veertien regio’s (rondjes). Spreiding en geleiding van bezoekers gebeurt aan de hand van de leidraad bestemmingsmanagement.

Productontwikkeling
We maken duidelijk welk bestaand aanbod past binnen de merkpropositie, brengen lacunes in beeld en schetsen hoe we het belevingsconcept voor de ontwikkeling van nieuwe producten kunnen toepassen. We stimuleren partijen hiermee aan de slag te gaan.

Participatie
Veel partijen leverden hun input voor de opstelling van het belevingsconcept. We maken inzichtelijk of en zo ja hoe zij een rol kunnen krijgen in de praktische uitvoering.

Werkwijze en structuur
We richten de organisatiestructuur in, geven een besluitvormingsproces vorm en brengen de financieringsbehoefte in beeld. Hierna maken we meerjarige afspraken voor de financiering.

Initiatiefgroep Derde Waterverhaal van Nederland

[1] Masterplan IJsselvallei – 2020, Masterplan belevingsgebieden Veluwe – 2022, Belevingsgebieden IJsselvallei, inventarisatie stamkapitaal – 2022, Belevingsgebieden De Groene Metropool, inventarisatie en analyse stamkapitaal – 2022, 3de Waterverhaal van Nederland, Call to Action 2023

[2] De initiatiefgroep bestaat uit Tamara Toering - penvoerder MarketingOost, Adri Ooms - Gastvrij Overijssel, Shavonne Korlaar - gemeente Voorst / Masterplan IJsselvallei, Evert Leusink - VeluweOp1, Erwin Akkerman - Toerisme Veluwe Arnhem Nijmegen, Marleen Hegeman - Groene Metropoolregio Arnhem-Nijmegen, Vivian de Klein - gemeente Zevenaar / Regio De Liemers, Ans Vaessen - gemeente Nijmegen, Richard Trenning onafhankelijk projectleider - Bureau TRENN!NG.

[3] De bestuurlijke kopgroep bestaat in mei 2024 uit: Bas Wonink - Kampen, Hans Olthof - Olst-Wijhe, Wolbert Meijer - Heerde, Sjoerd Wannet - Zutphen, Ronald Thoonen - Druten en Arthur Boone - Zevenaar.

Ooijpolder bij Nijmegen

Belevingsconcept

Een belevingsconcept is gericht op het versterken van de beleving van de gebiedsidentiteit. Het gaat dus niet om merkontwikkeling, maar om het duiden en accentueren van voor het gebied kenmerkende plekken en verhalen.

Bij de ontwikkeling van een belevingsconcept wordt onder meer gekeken naar:

Het narratief/de rode draad:
wat is het verbindende verhaal?

Ontsluiting en bereikbaarheid:
wat zijn logische entreelocaties, ‘points of interest’, netwerken, etc.

Analyse van het bestaande aanbod:
wat is de kwaliteit, de samenhang, wat is de eventuele ontwikkelpotentie, wat ontbreekt.

Signalering kansrijke ontwikkelingen:
wat speelt, waar zitten energie en kansen waarop voor uitwerking van het belevingsconcept kan worden ingezet.

Het projectgebied

Het projectgebied omvat zowel de Groene Metropool Regio als de IJsselvallei, grofweg van de Maas ten zuiden van Nijmegen, via de Waal, Rijn en IJssel tot aan Kampen. Een omvangrijk, langgerekt gebied met veel verschillende karakteristieken.

In dit gebied spelen veel grotere en kleinere initiatieven die met het verhaal van de rivier te maken hebben: het is daarom vooral van belang het bestaande, versnipperde aanbod conceptueel goed te verbinden. De verscheidenheid in toegankelijkheid binnen het aanbod is groot: het varieert van musea en bezoekerscentra met ruime openingstijden tot seizoenspontjes en exposities met beperkte bemensing. Met al deze initiatieven is het een logische constatering dat de informatievoorziening in het gebied overvloedig en zeer gevarieerd in vormgeving is. Dat maakt het tot nu lastig om een rode draad in het verhaal te ontdekken.

Uitgangspunten belevingsconcept

Voor dit belevingsconcept hanteren we de volgende uitgangspunten:

- Vanuit het concept worden ‘riviergerelateerde’ verhalen verteld vanuit zowel toeristisch-recreatief als educatief perspectief voor zowel bezoekers van buiten de regio als voor bewoners.
- Door het concept wordt de aantrekkelijkheid van het gebied vergroot, door zichtbaar en beleefbaar te maken waar je anders misschien aan voorbij gaat: omdat je niet weet waarnaar je kijkt, of omdat het je überhaupt ontgaat.
- In het grote gebied zoeken we naar zich herhalende ‘ankerpunten’, als herkenbare plekken binnen het concept waar altijd een verhaal te vinden is.
- We kijken uitdrukkelijk naar het laagdrempelig aanbrengen van samenhang tussen de vele bestaande plekken, verhalen en initiatieven.

Bronnen

De grote hoeveelheid rapporten en studies met betrekking tot Belevingsgebied IJsselvallei, Belevingsgebieden De Groene Metropool Regio, visies vanuit natuurontwikkeling, klimaatadaptatie, ruimtelijke ontwikkeling etcetera zijn bestudeerd en als waardevolle gebiedskennis meegenomen bij het opstellen van dit belevingsconcept. Daarbij is voor dit moment vooral gekeken naar de hoofdopzet en bedoeling van de projecten. Het inpassen van de gedetailleerde uitwerkingen en specifieke locaties, zoals onder meer opgenomen in de inventarisatie van het stamkapitaal, zal in de uitwerking en realisatie van het concept een plaats krijgen.

Op deze plaats benoemen wij ook ‘Het verhaal van Gelderland’, als rijke bron in verdere uitwerking van dit belevingsconcept. In de boekenreeks en op de website www.verhaalvangelderland.nl zijn veel riviergerelateerde verhalen te vinden die spelen in het projectgebied. Daarnaast zijn op het platform OnzeIJssel.nl ook veel verhalen en podcasts te vinden.

Gebiedstafels

Tijdens de vijf ‘gebiedstafels’, die verspreid door het hele projectgebied werden georganiseerd namen wij betrokkenen en stakeholders mee in de hoofdlijnen van het belevingsconcept. Wij nodigden hen uit het concept aan te scherpen en te laden. De heersende energie rondom het vertellen van riviergerelateerde verhalen werd tijdens deze bijeenkomsten tastbaar en de input was dan ook zeer relevant en waardevol.

Welke onderwerpen kwamen onder meer ter sprake?

Klimaatverandering
Er is overal veel aandacht voor het betrekken van publiek bij de gevolgen van klimaatverandering in het algemeen. Beeldend is dan het probleem van hoog water: hoe de rivier vroeger overstroomde en hoe we vandaag omgaan met waterbeheer. Wat gebeurt er als we niets doen? Hoe verandert het landschap als we wel ingrijpen? Ook de effecten van verdroging werden genoemd als een belangrijk verhaal.

Recreatie
De rivier biedt talloze mogelijkheden voor recreatie op, in en langs het water; ook dat aspect kan worden benadrukt.

Landschap
Naast de rivier en de diverse daaraan verbonden locaties is er ook het tussenliggende landschap. Hoe maak je deze ervaring tastbaar? De vergezichten, de lange stroken van natuurlijke schoonheid?

Kunst en literatuur
De rivier heeft altijd kunstenaars en schrijvers geïnspireerd. Binnen het concept kunnen kunst en literatuur een rol spelen, als mooie aanvulling op de meer feitelijke verhalen.

Beleving vanaf het water
Beleving vanaf het water is een essentieel onderdeel van de rivierervaring. (Rond)vaarten kunnen bezoekers een uniek perspectief bieden en vormen dan ook een belangrijk belevingsaspect.

Cultuurhistorie
Cultuurhistorie. De rivier is drager van allerlei belangrijke cultuurhistorische thema’s, zoals de Romeinse tijd, de Tachtigjarige Oorlog, WO-II en verdedigingswerken zoals de IJssellinie.

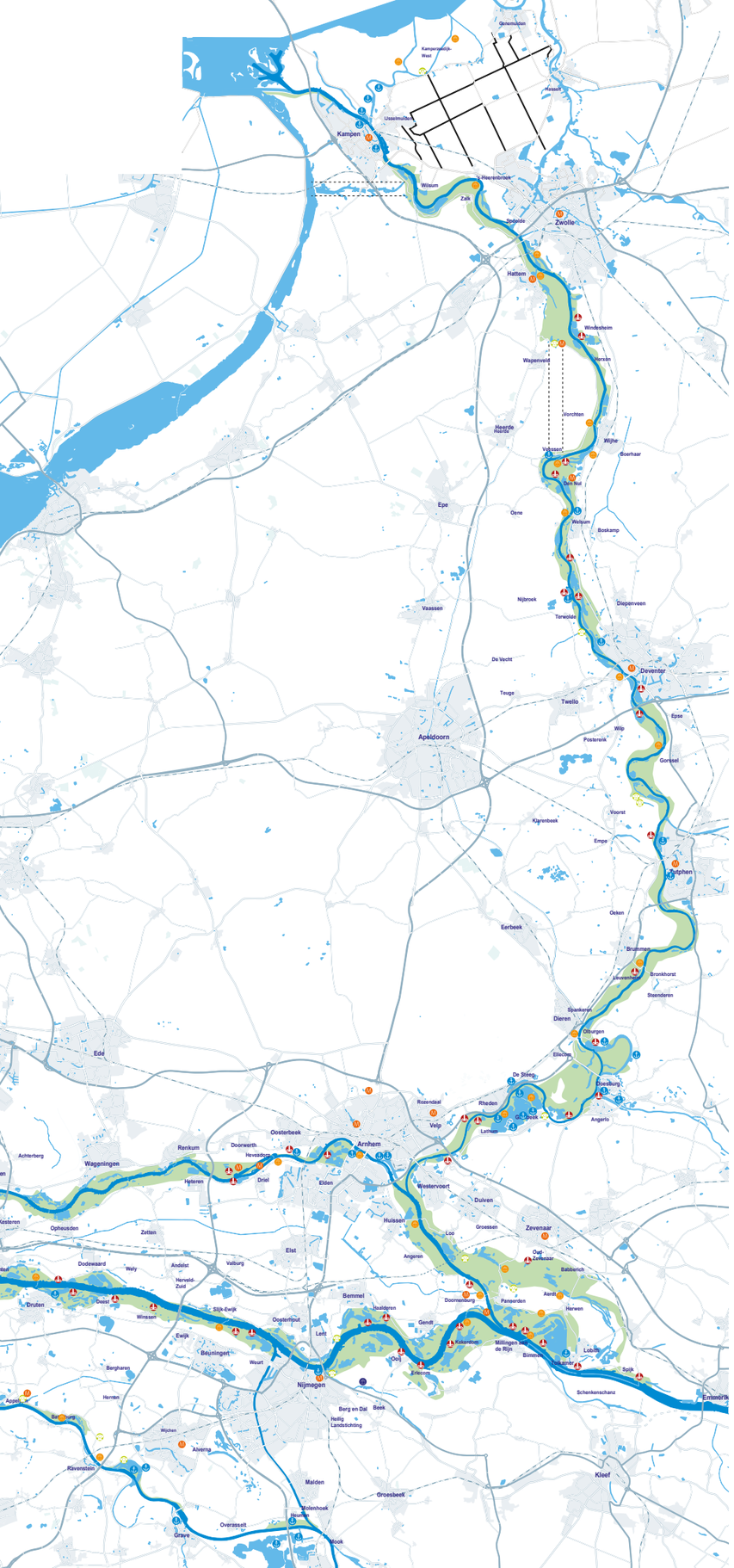
Aanjagende projecten

Door het hele projectgebied heen spelen omvangrijke projecten waarin de rivier centraal staat, maar die ook tal van andere functies en voorzieningen omvatten.[4] Deze plannen vormen een belangrijke aanjager en een platform voor gebiedsbeleving. Door de realisatie van bijvoorbeeld ‘rivierparken’ ontstaan veelzijdige gebieden met ruimte voor mens, dier en natuur. De rivier is daarin de rode draad, die alle elementen met elkaar verbindt. Door het toevoegen van een ‘belevingslaag’ kunnen dergelijke projecten als echte trekkers voor het concept fungeren. En er is veel potentie om meer van zulke integrale plannen te ontwikkelen binnen het projectgebied. Zo vergroot je door meervoudig ruimtegebruik de kwaliteit van het gebied voor flora, fauna en mensen en bied je tegelijkertijd oplossingen voor technische aspecten van waterbeheer op een manier die ook beleefbaar is.

Daarnaast liggen in het projectgebied de Hanzesteden Arnhem, Doesburg, Zutphen, Deventer, Zwolle en Kampen. De energie die deze steden inzetten op hun profilering als Hanzestad (zie o.a. www.visithanzesteden.nl) is van grote waarde voor de ontwikkeling van het rivier-belevingsconcept.

4. Zoals bijvoorbeeld Rivierklimaatpark IJsselpoort, Programmatische Aanpak Grote Wateren/ Gelderse Poort, Natuurherstel Rijnstrangen, Masterplan Park Lingezegen, het gebiedsproces in de uiterwaarden Havikerwaard, Beimerwaard, Fraterwaard en Olburgerwaard (HBFO), etcetera.

Stadsbrug Kampen. foto: Gerrit Veldman

De rivier, je kunt er niet omheen

Het belevingsconcept van het ‘derde waterverhaal van Nederland’ krijgt als volgt vorm.

Het narratief

Als rode draad van het belevingsconcept formuleerden wij het volgende hoofdnarratief:

Nederland wordt doorsneden en gevormd door rivieren. Zij beïnvloeden de ontwikkeling van het landschap en het leven van de mens toen, nu en straks. Ze bepalen het aanzien van dorpen en steden, dienen als transportroutes, zijn inzetbaar voor verdediging, van betekenis voor recreatie, essentieel voor natuur-ontwikkeling en dagen meer dan ooit uit tot innovatieve oplossingen voor waterveiligheid en het behoud van waterkwaliteit.

We maken dit grote rivierenverhaal beleefbaar. We beginnen bij Zevenaar en bij Grave en volgen het water in Rijn, Maas, Waal en Nederrijn alsook via de IJssel tot aan het IJsselmeer.

Verhaalaccenten

Vanuit dit narratief onderscheiden we vervolgens een aantal verhaalaccenten, te gebruiken als kapstok, inspiratiebron of hulpmiddel bij verdere uitwerking van het concept.

- Water voor leven. Over de vruchtbare uiterwaarden, irrigatie en opslibbing, bedijking en bemaling en de effecten van zeespiegelstijging en klimaatverandering, duurzame landbouwtransitie, visserij, waterkwaliteit en -opslag én de mens.
- Water voor economie. Over verbinding, transport, handel (aansluitend op Hanze-verhaal), watergebonden bedrijvigheid, toerisme en recreatie.
- Water ter verdediging. Over het strategische belang van rivieren voor landsverdediging; over de forten en de linies.
- Water als bedreiging. Over overstromingen, hoog water en verdroging, de effecten van klimaatverandering en wat wordt gedaan om de waterveiligheid te vergroten.
- Water voor de natuur. Over de rol van rivieren in de vorming van ecosystemen, flora en fauna, biodiversiteit, menselijke activiteiten en bewustzijn over natuurbehoud, herstel van natuurlijke veerkracht.

Ankerpunten

Door het hele projectgebied heen accentueren we specifieke herkenbare ‘stop’- of ‘halte’-plaatsen langs de rivieren, waardoor er zichtbare samenhang in het concept wordt gecreëerd.

- Pontjes. Dit zijn bij uitstek de locaties waar de rivier en het land elkaar raken. Je moet geduldig wachten tot je mag oversteken. Economisch transport trekt voorbij, het omliggende landschap met natuurrijke uiterwaarden imponeert.
- Steenfabrieken. Ooit maar soms ook nu nog van grote economische betekenis staan de uitgestrekte fabrieksterreinen en markante schoorstenen als landmarks in het rivierengebied.

- Gemalen. Deze pompinstallaties zijn van essentieel belang voor de peilregulering in het achterland en daarmee voor de (on-)mogelijkheden van landbouwproductie en bewoning.

- Aanlegsteigers, jachthavens en kades.Startpunt van de rivier- en landschapsbeleving vanaf het water.

Fysieke en digitale informatievoorziening

De ankerpunten en andere belevingslocaties worden fysiek en digitaal beleefbaar gemaakt. Beleving vraagt onder meer om goede informatievoorziening onderweg, fysiek maar ook digitaal. Podcasts bieden bijvoorbeeld verhalen van specifieke plekken of bezienswaardigheden (wielen, dijkmagazijnen, verdedigingsrestanten, kunst-of land-art-objecten, vogelkijkhutten, etc.) en informatie en beleving tijdens het passeren van langere trajecten

Rondjes

Het langgerekt projectgebied verdelen we onder in behapbare deelgebieden (rondjes) met aandacht voor een uniek rivierverhaal dat nu net dáár mooi geïllustreerd wordt.. Samen vormen ze een ketting van rivierbeleving. De rondjes zijn onafhankelijk van elkaar als belevingsconcept te ontwikkelen, en vormen uiteindelijk een aaneensluitend geheel. Het tempo wordt bepaald door de aanwezige inzet, energie en beschikbare middelen per rondje.

In ieder rondje geven we het volgende weer:

- Karakteristiek. Een korte beschrijving van een specifiek rivierverhaal dat in dit rondje speelt.

- Centraal punt. Binnen ieder rondje benoemen we een ‘centraal punt’ Dit is een logische plek van waaruit je het rondje kunt ontdekken. Er is parkeergelegenheid, horeca en het belevingsconcept kan hier worden toegelicht. Ze moeten goed bereikbaar zijn, aantrekkelijk, ruim genoeg en van goede kwaliteit. De uitgestrektheid van het rivierlandschap en de vele verhalen die ermee verbonden zijn, ontdek je vervolgens het beste tijdens (fiets)tochten door het gebied. Of via het water, waar de rivierstroom vanzelf de route wijst. Er zijn overal al heel veel routenetwerken te vinden. Waar nodig kan uitbreiding hiervan plaats vinden, bijvoorbeeld met behulp van een regionaal Routebureau.

- Binnenlocaties: bezoekerscentra en musea.
In diverse musea en informatie- of bezoekerscentra worden riviergerelateerde verhalen verteld. Of kúnnen in de toekomst dergelijke verhalen worden verteld, liefst in een vormgeving die verwijst naar het belevingsconcept. Daarbij kan gebruik worden gemaakt van de eigen collectie (indien aanwezig) en wordt ook onderling doorverwezen naar andere binnenlocaties met rivierverhalen en naar het omliggende landschap.

- Interessante riviergerelateerde plekken/verhalen.
Naast de eerder benoemde ankerpunten zijn er allerlei andere verhalen en belevingslocaties, gerelateerd aan de rivier. Denk dan aan bijvoorbeeld verdronken dorpen, oude rivierlopen, wielen, noodhuisjes/dijkdepots, scheepswerven, veerhuizen, vogelkijkhutten, militaire verdedigingsplekken en hoogwatergebieden. Per rondje geven we een aantal van deze plekken en verhalen aan, zoals die werden benoemd tijdens de gebiedstafels. De opsommingen zijn daarom zeker niet compleet en zullen in de loop van de tijd ongetwijfeld worden aangevuld. Benoemde plekken die echter niet direct als beleving aan het narratief kunnen worden gerelateerd, laten we hier achterwege.

- Kansen. Als ‘kansen’ benoemen wij initiatieven en projecten die al lopen en die het belevingsconcept direct kunnen uitdragen.

- Te ontwikkelen. Hier benoemen we plekken of verhaallijnen, waarvan de (door)ontwikkeling in het licht van het belevingsconcept beslist toegevoegde waarde zal hebben.

Fortmond - Veessen

Drielse Veer

Arnhem Rijnkade - Stadsblokkenwerf

Deventer - De Worp

Pontjes.

Dit zijn bij uitstek de locaties waar de rivier en het land elkaar raken. Je moet geduldig wachten tot je mag oversteken. Economisch transport trekt voorbij, het omliggende landschap met natuurrijke uiterwaarden imponeert.

Pannerden - Doornenburg

Doornenburg-Pannerden

Gorssel - Wilp

Beuningen - Slijk-Ewijk

Elden, Meinerswijk/Arnhem

Fortmond

Waalstenfabriek, Windesheim

De Koppenwaard, Lathum

Steenfabrieken.

Ooit maar soms ook nu nog van grote economische betekenis staan de uitgestrekte fabrieksterreinen en markante schoorstenen als landmarks in het rivierengebied.

De Bunswaard, Beuningen

De Bunswaard, Beuningen

Ooijpolder

Kekerdom Millingerwaard, foto: Paul Rapp

Gemaal Terwolde, polder Nijbroek

Gemaal Oude Rijn, Pannerden

Gemaal Veneriete, Genemuiden

Gemaal Veluwe, Wapenveld

Gemalen.

Deze pompinstallaties zijn van essentieel belang voor de peilregulering in het achterland en daarmee voor de (on-)mogelijkheden van de landbouwproductie en bewoning.

Hollands-Duitsch Gemaal, Nijmegen

Stoomgemaal De Tuut

Gemaal Terwolde, polder Nijbroek

Arnhem

Tolkamer

Giesbeek

Oosterbeek

Aanlegsteigers, jachthavens en kades.

Startpunt van de rivier- en landschapsbeleving vanaf het water.

Kampen. Foto: Schinkel

Veessen

Deventer. foto: Hissink

Zutphen

Samenhang belevingsconcept in de buitenruimte

Bij ankerpunten en op andere belevingslocaties in het gebied wordt informatie verstrekt die zowel visueel als inhoudelijk een eenheid vormt. In dit hoofdstuk laten we voorbeelden zien die mogelijk als inspiratie hiervoor kunnen dienen.

Daarbij is natuurlijk ook gekeken naar wat er al is: ook bestaande initiatieven zijn daarom opgenomen in de voorstellen. De aard van de toevoegingen varieert in omvang en ontwikkeltijd: van extra small tot extra large.

Eenvoudige toepassingen leggen de kern van het project bloot en kunnen relatief gemakkelijk binnen een beperkt tijdsbestek over het gehele gebied worden uitgerold. Grotere ingrepen op specifieke locaties zijn kostbaarder en tijdrovender maar kunnen spraakmakend zijn en zo op termijn bijdragen aan de publieksbekendheid van het belevingsconcept.

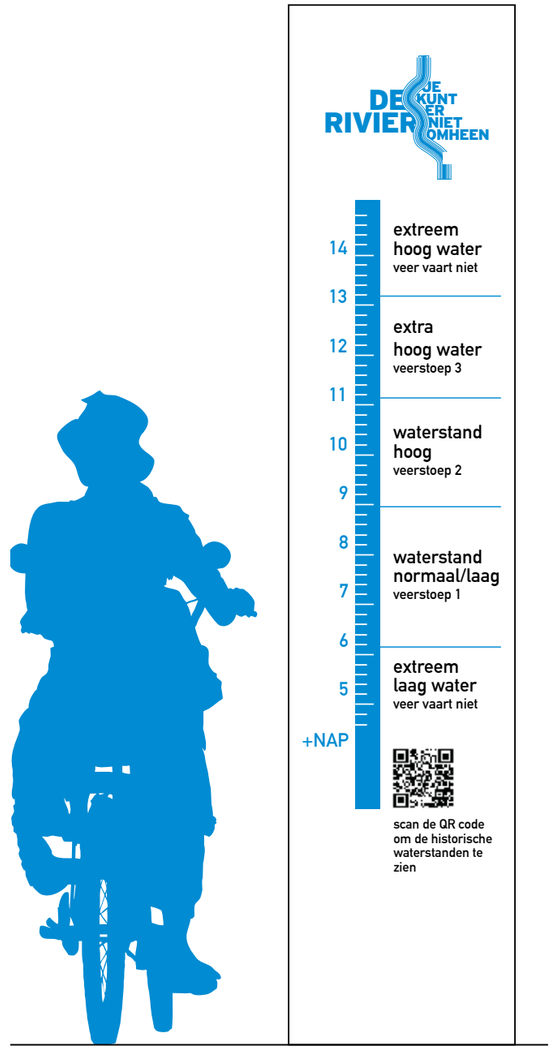
XXS: QR codes

Dragers van QR codes voor achtergrondinformatie en bijvoorbeeld podcast kunnen een eerste en eenvoudige vorm zijn om het belevingsconcept te communiceren. Ze bevatten niet meer (als daarvoor wordt gekozen) dan een logo en een QR code en worden zowel in een zelfstandig staande vorm ontwikkeld als hangend aan een gebouw of constructie of meeliftend op reeds bestaande voorzieningen.

XS en S: Peilstokken en informatievoorziening

Peilstokken geven aan wat de gangbare waterhoogtes zijn ten opzichte van NAP en wanneer sprake is van uitzonderlijke situaties. Via QR-codes wordt extra informatie gegeven en kunnen (gefilmde) beelden worden getoond uit de tijd dat extremen optraden. Ze maken het publiek bewust van de fluctuaties in waterstanden en de noodzaak van ingrepen om problemen te voorkomen. De peilstokken zijn in de eerste plaats te vinden op de toegangswegen naar de pontjes waar de informatie wordt gekoppeld aan de aanwezige veerstoepen en geven aan wanneer de pontjes in gebruik zijn. In een eenvoudige variant zijn ze bijvoorbeeld te vinden in de jachthavens waar ze informatie geven over historische en actuele ontwikkelingen van de hoogtes van dijken en kades.

Bestaande en nog te ontwikkelen ankerpunten binnen de rondjes kunnen worden verrijkt met informatie. Elke locatie kan doorverwijzen naar een volgende locatie waardoor het belevingsconcept aan betekenis wint.

M: Shelters bij pontjes

Bestaande en nieuw te ontwikkelen shelters bij pontjes bevatten informatie over het omliggende gebied en vertrektijden van het pontje. Ze blinken uit in diversiteit en hun grootte wordt gerelateerd aan de schaal van de plek en de frequentie van de vaartijden. Ze worden ontworpen door kunstenaars en architecten en kunnen worden geïnitieerd via prijsvragen en kunst-manifestaties zoals de IJsselbiënnale. Ze kunnen op termijn dezelfde status krijgen als de bushokjes in Rusland uit de jaren ‘50 en ‘60 of de openbare toiletten van Tokio van de afgelopen decennia.

Inspiratiebeelden: diversiteit in vorm, omvang en materialisering

Bestaande shelter bij het Bronkhorster pontveer

L, XL: Omgevingen steenfabrieken

Omgevingen van steenfabrieken bijvoorbeeld kunnen beter beleefbaar worden gemaakt door ze te ontwikkelen als informatielocatie, als verblijfsplek of als rustplek. Of door ze onderdeel uit te laten maken van festivals, zoals de IJsselbiënnale.

Het materiaal baksteen kan leidend zijn bij de ruimtelijke inrichting als verwijzing naar de voormalige functie van de plek.

Sequence no1 aan de Leie bij Kortrijk (B) van Filip Dujardin

Boven: kunstwerk op schoorsteen, Mario Merz, Turku 2009. foto: E. Welzl,
Onder: Oever van meer: Monash architectuur studenten ism Hiroshi Nikao, Grampian, Australië

Origineel kraantje van steenfabriek tussen stapels bakstenen bij Spijk.

XL en XXL. Steenfabrieken

De landmark-kwaliteit van de schoorstenen van steenfabrieken kan worden ingezet om de bezoekers-beleving te versterken door het aanbrengen van fysieke stijgpunten, als speel- en sportlocatie of voor het ophangen van webcams waarmee bezoekers een beter overzicht krijgen van de rivierloop en de omgeving.

Inspiratiebeelden herontwikkeling steenfabrieken

Uitkijktoren steenfabriek Fortmond aan de IJssel

Inspiratie: Ruiterstandbeelden bij de Thames in Londen

boven: Observatorium Keizersrande. Een kunstwerk van Krijn de Koning bij de ruïne van een steenfabriek
onder: Het Romeinse masker bij de Spiegelwaal bij Nijmegen

Landmarks: opvallende schijnwerpers.

In het gebied zijn verschillende objecten te vinden die inhoudelijk passen binnen de context van het belevingsconcept en die door hun iconische kwaliteit bijdragen aan de beleefbaarheid van de plek. Door deze aanpak te stimuleren kunnen locaties van onvoldoende kwaliteit een impuls krijgen.

Romeins castellum Meinerswijk

Marketing communicatie en digitale beleving

Naast fysieke herkenbare markeringen en objecten in het landschap is er bij de uitwerking van het concept op enig moment behoefte aan een overkoepelende marketingstrategie en daarbij behorende communicatiemiddelen. Een doelgroepgerichte perscommunicatie rondom het belevingsconcept biedt ook kansen, waarbij de aanpak van het NBTC rondom de Verhaallijn Water als inspiratie kan dienen. Deze marketingstrategie wordt in een volgende fase ontwikkeld.

Oriëntatie en informatie

Overwogen kan worden om dit belevingsconcept te vervatten in een herkenbaar en terugkerend logo, door alle partners toe te passen in uiteenlopende uitingen, zoals in websites. Zowel in de voorbereiding als tijdens het bezoek vinden bezoekers hun weg.

Podcast

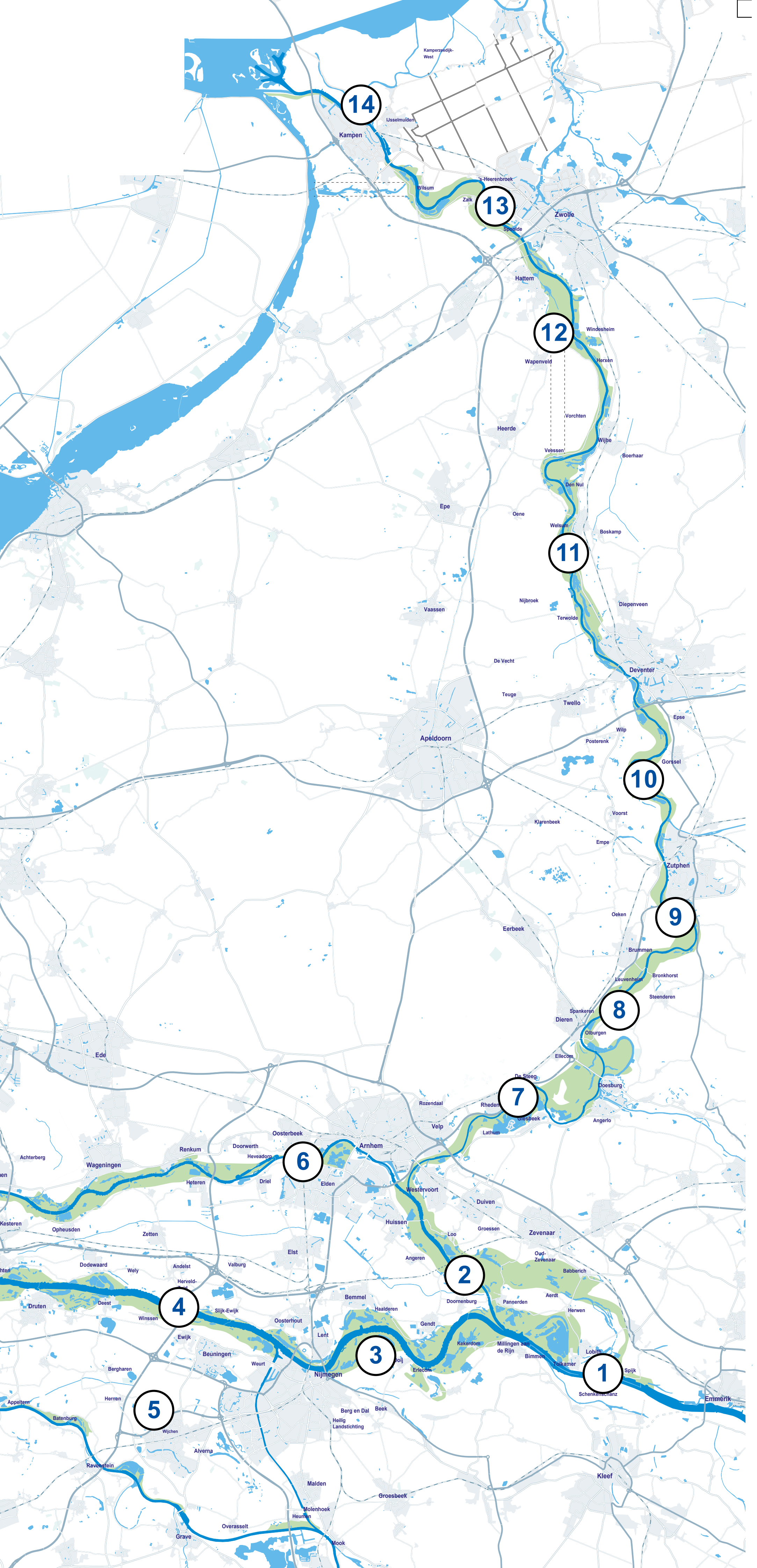
Vertellers nemen je o.a. in podcasts mee door het gebied en verbinden de geschiedenis met de actualiteit aan de hand van landschapsbeschrijvingen, gedichten, literaire fragmenten, muziek en interviews met specialisten. Zowel de geschiedenis van het rivierenlandschap en haar bewoners als het actuele waterbeheer komen hierbij aan bod. Bestaande bronnen en podcasts kunnen op deze wijze worden geïntegreerd in het belevingsconcept: hieronder een door stakeholders aangedragen selectie.

- (https://iplo.nl/thema/water/waterveiligheid/platform-rivierkennis/verhalenreeks-verhaal-rivier/
- https://vnrgemeenten.nl/drinkbare-ijssel/
- https://www.rivierverhalen.nl/podcasts/
- Boek ‘Het Rhederlaag, een creatie’ (J. Cornielje)
- https://www.bureauwijland.nl/index.php/2017/01/31/succesvolle-3e-editie-verbinding-vanuit-de-waal/
- www.onzeijssel.nl
- https://www.veluwehanzestories.nl/
- www.verhaaltussenmaasenwaal.nl
- https://struingids.nl/preview-route-app-struinen-door-de-verboden-kringen/
- https://dwaalfilm.eu/nl/de-waal
- https://erfgoedgelderland.nl/project/verhaal-van-gelderland/
- https://levenindeliemers.nl/
- https://liemerskunstwerk.nl/museum/wetenswaardig/
- https://gelderseiland.nl/
- https://www.kijkverderindeliemers.nl/nieuws/verhaal-van-het-water

Actuele situatie

Een podcast kan worden gekoppeld aan de actuele riviersituatie van dat moment. Door samenwerkingen aan te gaan met organisaties die meetgegevens beheren over (grond)waterstanden, de toevoer van water stroomopwaarts en het weer, kunnen bezoekers worden meegenomen in waterbeheer oplossingen. Op deze manier kan nog beter worden ervaren wat het doel is van het watermanagement.

Ooijpolder bij Nijmegen

De Rondjes

RONDJE 1:
Begin van de Rijndelta

RONDJE 2:
Hoofdkraan van Nederland

RONDJE 3:
Nieuwe natuur en waterbuffer

RONDJE 4:
Steenfabrieken langs de Waal

RONDJE 5:
De kracht van water

RONDJE 6:
Waterveiligheid

RONDJE 7:
Rivierklimaatpark

RONDJE 8:
Transport over water

RONDJE 9:
Historisch Gelderland met het kleinste stadje van Nederland

RONDJE 10:
Hanzesteden

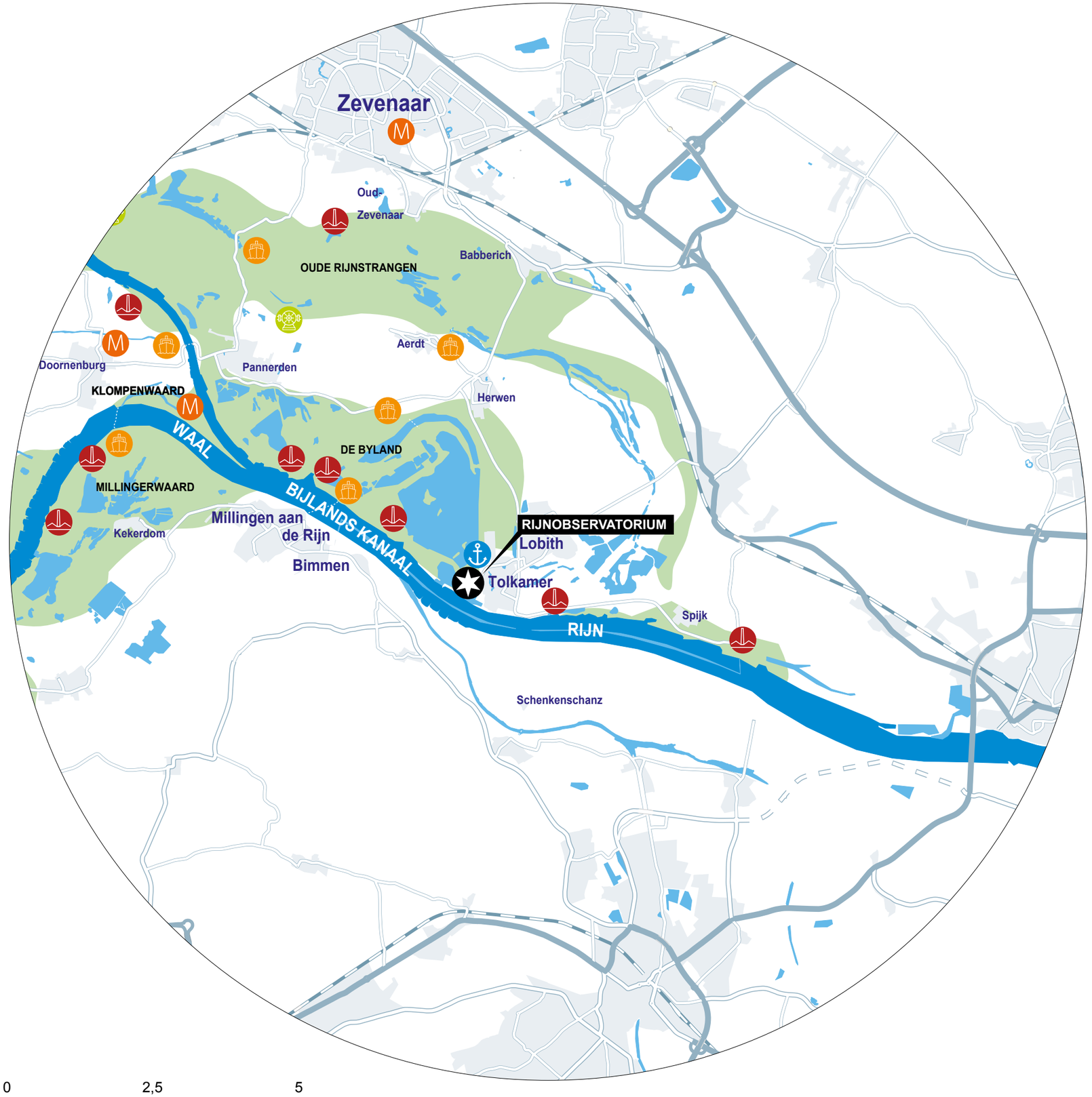
RONDJE 11:
Landbouw

RONDJE 12:
Grote ingrepen in het landschap

RONDJE 13:
Water voor natuur

RONDJE 14:
De IJsselmonding

Begin van de Rijndelta

Bij Spijk stroomt de Rijn het land binnen en vervolgt zijn weg via diverse takken naar de zee en het IJsselmeer. Soms vormt de rivier van oudsher een imposante en dreigende watermassa die zorgvuldig verder begeleid en gereguleerd moest worden, onder meer door kanalisering. Daarbij zijn er diverse oude rivierarmen met vrijwel stilstaand water ontstaan.

De rivier is in dit gebied bij uitstek te ervaren als een belangrijke economische ader op de hoofdverkeersverbinding tussen Ruhrgebied en Rotterdam. Hieraan gerelateerd vinden we uiteenlopende bedrijvigheid van onder meer scheepsbouw. Daarnaast vormen de klei-, zand- en grind-afzettingen van de rivier in zichzelf een productiekapitaal.

- Centraal punt
- Veerpont
- Jachthaven
- Steenfabriek
- Gemaal
- Museum

Centraal punt: Rijnobservatorium

Onder meer binnen de gemeente Zevenaar spelen ambities rondom de ontwikkeling van een zogenaamd Rijnobservatorium. Hierbij wordt gedacht aan een uitkijktoren met horeca- en parkeergelegenheid nabij de Rijn. In de toren zou een informatiecentrum vorm kunnen krijgen waar het verhaal van het Nederlandse rivierensysteem, met alle aspecten en opgaven die daar bij horen, kan worden verteld. De beoogde locatie is ergens tussen Spijk en Pannerden langs of vlak bij de Rijn.

Binnenlocaties

Naast het informatiecentrum in het mogelijk te ontwikkelen Rijnobservatorium kunnen aspecten van het rivierenverhaal ook worden gepresenteerd in:

- Het Liemers museum in Zevenaar. Dit streekmuseum vertelt het verhaal over de inwoners van de Liemers vroeger en nu, en is al begonnen een streekgebonden presentatie van het rivierverhaal te ontwikkelen.
- Het Informatiecentrum in de Heilige Antonius van Paduakerk van Millingen aan de Rijn. Hier vond onlangs al een expositie plaats over de bedrijvigheid op en rondom het water. Dit naar aanleiding van het weer functioneren van de scheepswerf in Millingen, waar vroeger bijna iedereen uit het dorp werkte.
- Het Dijkmagazijn in Aerdt, waar Heemkundekring Rijnwaarden het verhaal van ‘Het begin van de Rijndelta’ zou willen presenteren.

Voorbeelden van interessante riviergerelateerde plekken/verhalen

- Regelwerk Pannerden (een recent regelwerk dat bij hoogwater zorgt voor het handhaven van de vaste waterverdeling tussen het Pannerdensch Kanaal en de Waal)
- Telpost RWS Millingen.
- overnachtingshavens Spijk en Tolkamer.
- Shipyard Millingen.
- oude rivierlopen (Rijnstrangen).
- RWS Rijnafvoer station.
- Dijkmagazijn Aerdstedijk.
- Bijland/Bijlandse Waard.
- Huis Aerdt.
- 4 redoutes (verwijzing naar Tachtigjarige Oorlog).
- Oude inlaat Spijksedijk (bij Villa Copera).
- Verdronken dorp Herwen.
- Oude steenfabriekschoorstenen langs de Spijksedijk.
- Scheepswerf De Hoop (Tolkamer).
- Panoven.
- Gelderse Tolhuis bij Lobith.

Kansen

- De gemeente Zevenaar, namens de Liemers, toont ambitie zich sterker te profileren op het thema water. Dat vertaalt zich onder meer in een haalbaarheidsonderzoek naar een Rijnobservatorium. Ook maakt de gemeente de komende jaren werk van het zichtbaar en beleefbaar maken van het in een kleiput nabij de rivier gevonden Romeinse tempelcomplex Herwen-Hemeling. De Romeinse ‘Baadster’ in de Bijland markeert de werelderfgoedstatus van dit gebied als onderdeel van de Neder-Germaanse Limes.
- Nu de herinrichting van de Millingerwaard ten behoeve van natuurontwikkeling en waterveiligheid is afgerond is eigenaar Staatsbosbeheer bezig om de recreatieve infrastructuur op orde te brengen.
- Er bestaan plannen om in 2025 archeologische vondsten uit de overnachtingshaven van Spijk zichtbaar en beleefbaar te maken (www.digitaalmuseum-spijk.nl).
- Daarnaast vindt komende jaren (in kader van Ruimte voor de Rivier) zandwinning en ontwikkeling plaats in de Lobberdense Waard, inclusief toeristische infrastructuur.

Te ontwikkelen

- Rijnobservatorium.
- Publieksbereik rondom Herwen-Hemeling.

RONDJE 2:

Hoofdkraan van Nederland

Het water van de Rijn volgt na binnenkomst in ons land meerdere wegen naar zee en IJsselmeer. Bij de kop van Pannerden wordt tweederde van de watermassa naar de brede Waal geleid. Het overgebleven water stroomt door het speciaal daarvoor aangelegde Pannerdens Kanaal en splitst zich dan nog een keer. Eenderde van het water wordt bij de IJsselkop afgeleid en vloeit kalm en rustig naar het IJsselmeer. Daarmee is het slechts tweenegende van al het binnenkomende water dat via de Nederrijn en Lek naar de Nieuwe Maas bij Rotterdam stroomt. De regelwerken bij Pannerden en in de Hondsbroekse Pleij zorgen dat deze verdeling ook bij hoge waterstanden functioneert. Daarmee vormt dit gebied de hoofdkraan die bepalend is voor water-toevoer en doorstroom in een groot deel van Nederland.

- Centraal punt
- Veerpont
- Jachthaven
- Steenfabriek
- Gemaal
- Museum

Centraal punt: Fort Pannerden.

Het gerestaureerde 150 jaar oude Fort Pannerden (onderdeel van werelderfgoed de Nieuwe Hollandse Waterlinie) ligt verscholen onder de aarde en telt vijf verdiepingen. Vanaf het dak heb je een prachtig uitzicht over de Waal, de Rijn en het Pannerdensch Kanaal.

Binnenlocatie: Fort Pannerden

Het bezoekerscentrum van het fort is gewijd aan de ligging van het fort, aan de cruciale rol van het water rond het fort en aan de militaire geschiedenis. Mogelijk zou Fort Pannerden kunnen doorontwikkelen naar de plek waar het brede verhaal over de rivier als landverdediging kan worden verteld.

Pannerdense kop met Fort Pannerden. foto: Siebe Swart

Voorbeelden van interessante riviergerelateerde plekken/verhalen

- Verdronken dorp Leuffen.
- De inlaat van de Linge vanuit het Pannerdensch Kanaal bij Doornenburg via het drijvende gemaal De Pannerling.
- Huissense Waarden.
- Gemaal Oude Rijn en Panoven.
- De historie van de tolheffing.
- Fort Geldersoord.
- Kasteel Doornenburg.
- Loowaard.
- Brug bij Westervoort.
- Regelwerk Pannerden en regelwerk Hondsbroeksche Pleij.
- Oorlogsmuseum Niemandsland, Gendt.

Kansen

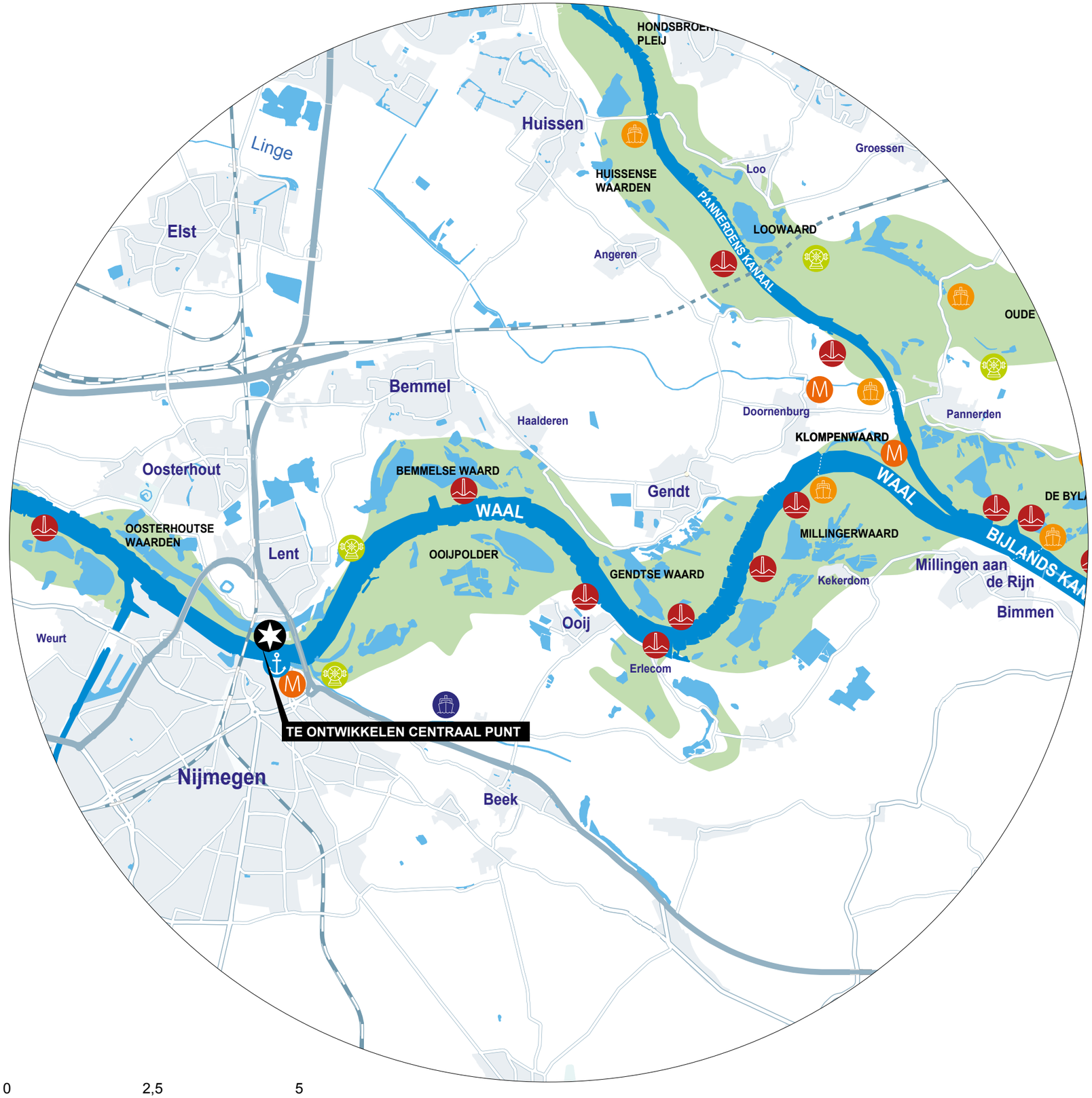
- aanpak Dijkring 48.

Te ontwikkelen

Museum Fort Pannerden verder uitbouwen tot informatiecentrum ‘de rivier als verdediging’.

Nieuwe natuur en waterbuffer

Met Plan Ooievaar uit 1986 en de angstwekkende hoogwaterstanden van 1995 in gedachten, zijn de Waaluiterwaarden tussen Millingen en Lent omgevormd tot waardevolle natuurgebieden die nu water kunnen opvangen tijdens hoge waterafvoeren. Tegelijkertijd heeft de nieuwe nevengeul bij Nijmegen/Lent ruimte geboden voor recreatieve en stedelijke ontwikkelingen rondom de rivier.

- Centraal punt
- Veerpont
- Jachthaven
- Steenfabriek
- Gemaal
- Museum

Centraal punt: te ontwikkelen, bij de Spiegelwaal.

Het gebied bij de Spiegelwaal zou een goede ontvangstlocatie verdienen. Omgeving Kelfkensbos biedt veel ontvangstfaciliteiten, en bovendien ligt de Bastei als tussenstop op de route naar de Spiegelwaal.

Romeins masker van kunstenaar Andreas Hetfeld bij de Spiegelwaal in Nijmegen

Binnenlocaties

- Museum voor natuur en cultuurhistorie De Bastei vertelt het historische en toekomstgerichte verhaal van de rivier de Waal. Over de drukst bevaren rivier van Europa maar ook over de rijke natuur van nationaal landschap de Gelderse Poort. Het museum heeft plannen om de zogenaamde Waalzaal en de presentatie van het verhaal over de Waal te actualiseren.

- Het Dijkmagazijn in Bemmel, het bezoekerscentrum en natuurmuseum van Lingewaard Natuurlijk, diende ooit als opslagplaats voor dijkbewakingsmateriaal. Verkenning van het omringende landschap vormt een logisch vervolg op een bezoek aan het dijkmagazijn.

Voorbeelden van interessante riviergerelateerde plekken/verhalen

- Schoorsteen de Vlietberg/Ooijpolder.

- Sporen/restanten steenfabrieken, zoals in Gendtse Waard.

- Nieuwe natuur Gelderse Poort, Millingerwaard en Ooijpolder.

- Elementen van de IJssellinie, zoals de Defensiedijk.

- Mauritstoren/Mauritslinie. Zonder deze keten van wachttorens, forten en redoutes (aarden versterkingswallen) langs de Waal, was het tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) mogelijk niet gelukt om de Spanjaarden onder de rivieren te houden. De linie heeft nauwelijks sporen achtergelaten: Stichting Onze Waal zet zich in om op een aantal plaatsen torens terug te bouwen of te verbeelden, zodat de linie weer in het landschap beleefbaar wordt.

- Sunset March. Dit is een dagelijks eerbetoon aan de geallieerde militairen uit de Tweede Wereldoorlog op de nieuwe stadsbrug van Nijmegen; de Oversteek. Rond het tijdstip van zonsondergang worden de lichtmasten op de brug, paar voor paar, na elkaar ontstoken in het tempo van een trage mars. Iedere avond, als het eerste paar lichtmasten wordt ontstoken, loopt een veteraan de Sunset March mee in het tempo waarin de lichten aangaan.

- Monument De Oversteek/Lent.

- Fort Lent.

- Hollandsch Duitsch Gemaal aan het begin van de Ooijpolder bij Nijmegen, in 1933 gebouwd in opdracht van het toenmalige waterschap Nijmegen-Duitsche Grens.

Kansen

- Het NYMA-terrein, gelegen aan de Waal aan de voet van De Oversteek in Nijmegen, is een voormalig fabrieksterrein dat werd getransformeerd tot een levendige hotspot met industriële sfeer. Een aanlegplek voor pleziervaart leeft als wens en zou een mooie toevoeging zijn om vanaf hier Nijmegen vanaf het water te verkennen.

- In het project ‘De Rijn Verbindt/Der Rhein Verbindet’ werken tien Duitse en Nederlandse organisaties samen aan een gezonde, groene en levende Rijn. Samen met anderen werken zij aan klimaatadaptatie en biodiversiteit. In 2026 vindt een presentatie vanuit dit project plaats in De Bastei.

- Park Lingezegen is een landschapspark van 1700 hectare, dat zich uitstrekt van Nijmegen-Lent tot de zuidelijke wijken van Arnhem. Dit park, zonder hekken en met diverse ingangen, omvat nieuwe natuurgebieden, parken, huizen en boerderijen. Het park biedt een groene uitloop voor de regio Arnhem-Nijmegen en nodigt inwoners uit om te wandelen, fietsen, sporten en te genieten van kunst en natuur. Als onderdeel van dit park wordt bijvoorbeeld een fietspad-project Boven Linge ontwikkeld.

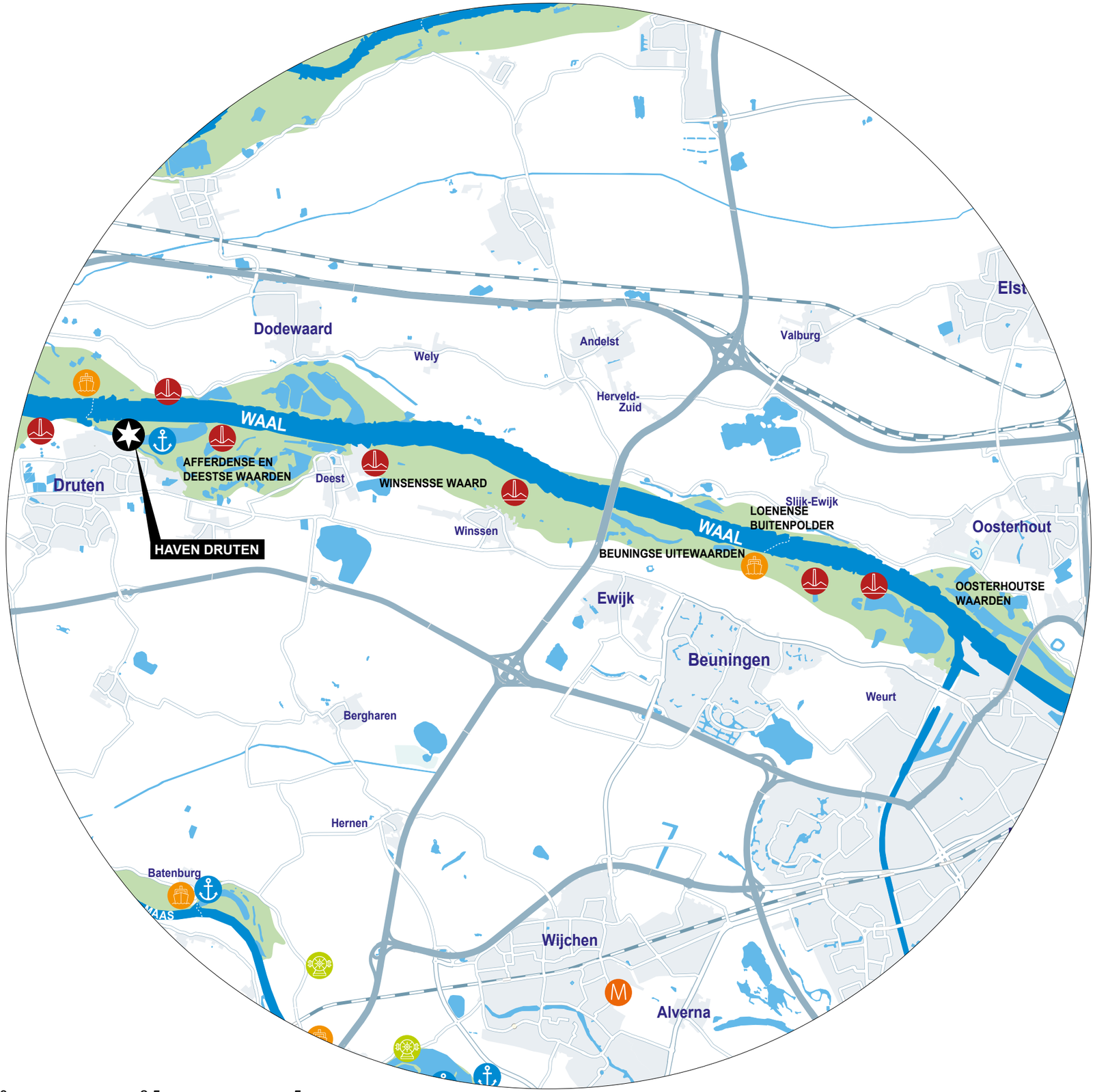
Te ontwikkelen

Centraal punt bij de Spiegelwaal.

RONDJE 4:

Steenfabrieken langs de Waal

Langs dit deel van de Waal bloeide ooit een levendige bedrijvigheid door de vele steenfabrieken. De rivier leverde de grondstof en fungeerde als waterweg. Tegenwoordig dient een enkele fabriek nog als bedrijventerrein, terwijl van anderen alleen nog de markante toren overeind staat. Veel van de oude tichelgaten zijn nu onderdeel geworden van waardevolle rust- en natuurgebieden. De veelgebruikte baksteen in waalformaat dankt zijn naam aan de kleiwinningsputten en steenfabrieken in de uiterwaarden van de Waal.

- Centraal punt
- Veerpont
- Jachthaven
- Steenfabriek
- Gemaal
- Museum

Centraal punt

Alhoewel de Drutense jachthaven aan De Veerdam worden aangeprezen als dé nieuwe pleisterplaats van het land van Maas en Waal, behoeft deze locatie qua sfeer en inrichting nog wel doorontwikkeling. Maar met deze potentie als centraal punt ligt een combinatie met het Drutense Historische Informatie Punt in het fraaie Bondsgebouw in het centrum van Druten voor de hand. Deze locatie herbergde afgelopen jaar ook een Toeristisch Informatie Punt. Stichting KleiGoed Maas&Waal draagt zorg voor het beheer. Een informatieve presentatie over de rivier zou hier een passend onderdeel kunnen zijn.

Binnenlocatie

- Dijkmagazijn Beuningen.

Voorbeelden van interessante riviergerelateerde plekken/verhalen

- De uitkijktoren in de Beuningse Uiterwaarden bij Weurt. De 10 meter hoge toren maakt onderdeel uit van het programma WaalWeelde, een project gericht op het mooi, veilig en beleefbaar maken en houden van de Waal.
- Ontzanding/strandpark Slijk-Ewijk.
- Diverse dijkmagazijnen Drutense en Afferdense Waarden.
- Steenfabriek Vogelensangh in Deest.
- Afferdense en Deetse Waarden.

Kansen

- Koppelen rivier-belevingsconcept met Het Verhaal van de Waal. Langs de Waal worden de komende jaren diverse dijkversterkingen en wegvernieuwingen uitgevoerd. Het concept Gastvrije Waaldijk, ontwikkeld in samenwerking tussen waterschap, provincie en gemeenten, zorgt voor een uniforme en herkenbare weginrichting met belevingspunten langs de noordoever van de Waal, van Doornenburg tot Gorinchem. Onderdeel hiervan is Het Verhaal van de Waal, dat de rivierbeleving versterkt als inspiratiebron voor een bezoek. Dit project, dat op weg is naar realisatie, biedt een uitgelezen koppelkans.
- Onlangs kreeg Winssen een nieuw Klompenpad. Dit Ambts- en Rijkspad gaat door het rivierenlandschap bij Winssen via de historische dorpsboomgaard, over de dijk, door uiterwaarden, langs poelen en langs de voormalige grens tussen het Ambt Rijk van Nijmegen en het Ambt Maas en Waal.

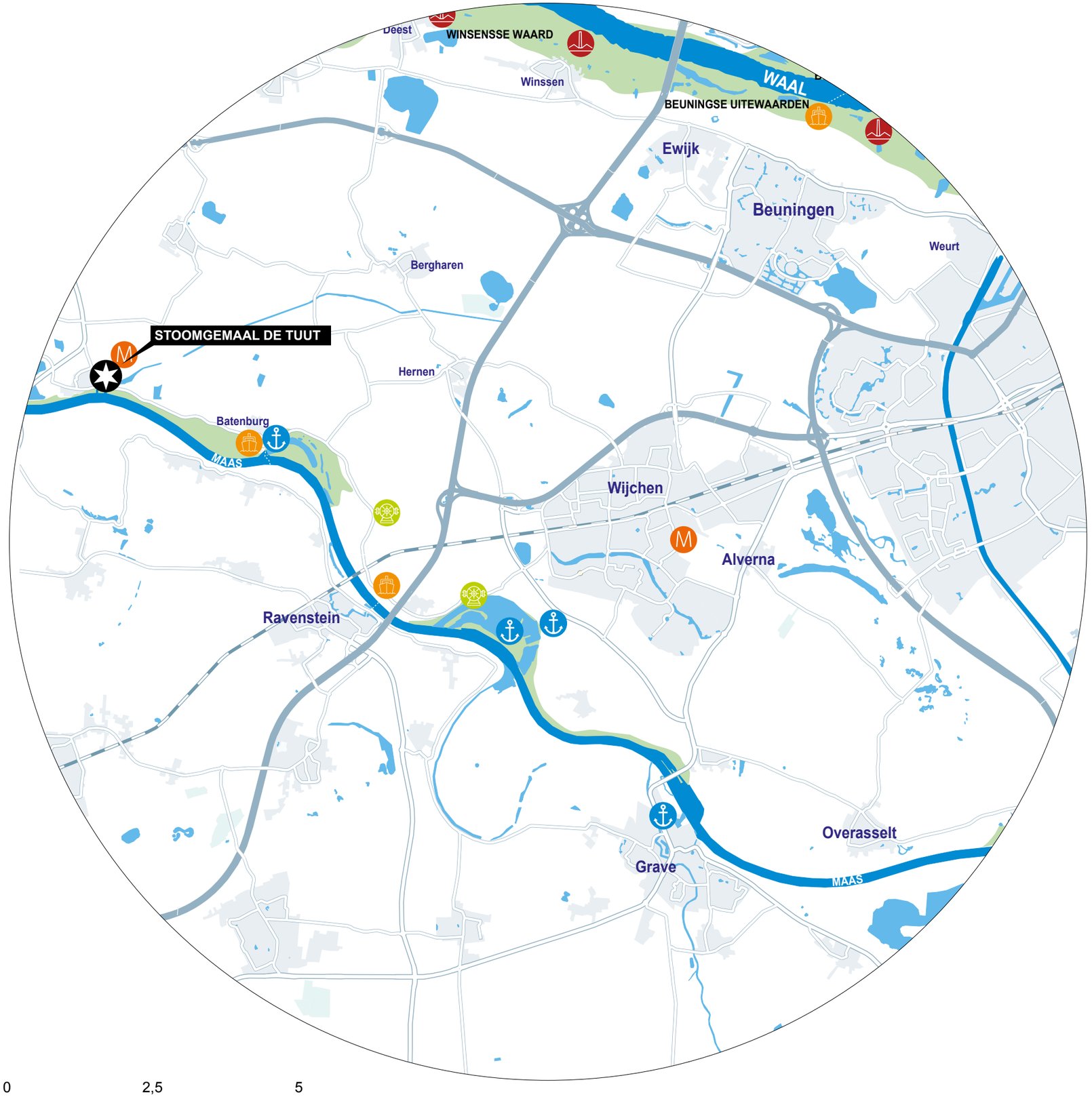
Te ontwikkelen

De Drutense HIP/TIP laden met een rivierverhaalpresentatie.

RONDJE 5:

De kracht van water

Al in de tijd van de Romeinen was waterbeheersing een hot issue. Al twintig eeuwen geleden werden waterstromen omgeleid om bewoners veiligheid te geven. De watersnood van 1925-1926 was een grote ramp voor het stroomgebied van Maas en Waal, waarbij een enorm gebied onder water kwam te staan. Daarna hebben dijkverzwaringen en rivierverleggingen de weerbaarheid verbeterd. Inmiddels zijn oude rivierarmen nu ingericht als recreatiegebieden met jachthavens.

- Centraal punt
- Veerpont
- Jachthaven
- Steenfabriek
- Gemaal
- Museum

Centraal punt: Stoomgemaal De Tuut.

Stoomgemaal De Tuut, gebouwd in 1918 bij Appeltern, was tot 1967 een van de acht stoomgemalen die het Land van Maas en Waal bemaalden. Het is het enige bewaarde stoomgemaal van de 34 in het Gelders rivierengebied. Na stillegging in 1967 werd De Tuut in 1984 gered van verval en na uitgebreide restauratie heropend als museum. Nu functioneert het als het enige originele, intacte en werkende stoomgemaal in het Nederlandse rivierengebied.

Binnenlocatie

Het stoomgemaal is jaarrond open voor bezoekers. Hier wordt aan de hand van diverse presentaties verteld hoe het gemaal zorgde voor de afvoer van regen- en kwelwater richting de Maas en daarmee voor de afwatering van ongeveer 10.000 hectare van het Land van Maas en Waal en Het Rijk van Nijmegen.

Voorbeelden van interessante riviergerelateerde plekken/verhalen

- Pontjes over de Maas. Het huidige belevingsconcept strekt zich uit tot aan de oevers van de Maas. Echter, de oversteek van deze rivier symboliseert eigenlijk een potentiële uitbreiding van het belevingsconcept in de nabije toekomst.

- Natuurgebied De Lymen.

Kans

De werkgroep ‘Herdenking 100 jaar watersnood Land van Maas en Waal’ is heel actief bezig een herdenkingsjaar voor te bereiden in 2026. Ook in de Liemers wordt aan dit herdenkingsjaar aandacht geschonken: een koppelkans.

Te ontwikkelen

Het verhaal van de watersnood uitwerken en vormgeven, samenwerking met Stichting Maasoevers en met het gebied ten zuiden van de Maas.

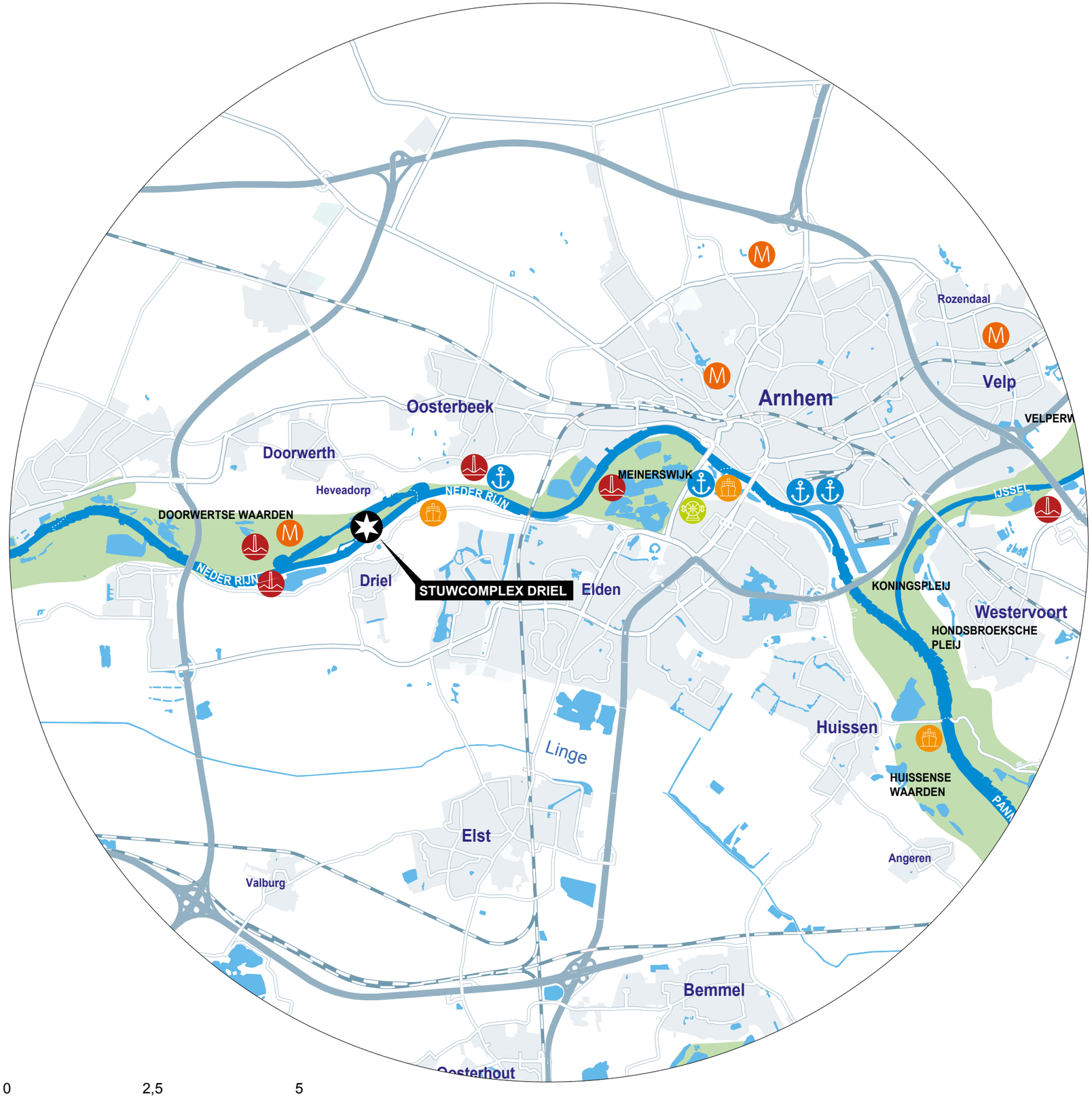
Stoomgemaal De Tuut met motorenmuseum

RONDJE 6 :

Waterveiligheid

Het stuwcomplex met sluizen van Driel is de eerste in een opeenvolgende reeks die de waterstand in de rivieren Neder-Rijn en Lek reguleert. Samen met de complexen bij Amerongen en Hagestein zorgt de stuw van Driel voor doorstroming, peilbewaking en bevaarbaarheid van de Rijn. Dit type watermanagement werd historisch gezien ook ingezet voor defensieve doeleinden. In het huidige natuurpark Meinerswijk vinden we daarvan allerlei voorbeelden: overblijfselen van Romeinse vestingwerken en wachttorens, oude dijkstructuren en kades, watergangen en sloten en oude stuwen en sluizen die ooit gebruikt werden om waterstanden te regelen in tijden van oorlogsdreiging. Ook het iets verderop gelegen Fort Westervoort, onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, maakt deel uit van het bredere waterverdedigingssysteem in de regio.

- Centraal punt
- Veerpont
- Jachthaven
- Steenfabriek
- Gemaal
- Museum

Centraal punt: Sluizencomplex Driel, *planvormingsfase*.

Renovaties van de sluisstuwcomplexen in de Neder-Rijn en Lek in Driel, Amerongen en Hagestein maakten het bediengebouw in Driel niet meer functioneel. In opdracht van Rijkswaterstaat worden momenteel plannen ontwikkeld om het stuweiland, het bediengebouw en de noordelijke en zuidelijk oevers bij het complex gedeeltelijk publiekstoegankelijk te maken, met de daarbij behorende infrastructuur van parkeren en horeca.

Impressie uit:'Stuwen en stromen - De zoetwaterkraan van Nederland' van Land-id

Binnenlocaties

- Bediengebouw stuwcomplex Driel . Onderdeel van de actuele planvorming rondom het Stuwcomplex Driel vormt de realisatie van een permanente expositie in het bediengebouw over klimaat en water, met als thema's o.a. hoogwaterbescherming, verdroging, waterkwaliteit en integraal riviermanagement. Ook het thema Koude Oorlog en inundatie ter verdediging zou hier aan de orde kunnen komen.

- Nederlands Watermuseum, Arnhem. Dit museum, dat zich richt op informatie over alle aspecten van (zoet) water, zoals waterhuishouding, drinkwater en waterzuivering, is educatief zeer interactief en heeft daarmee een grote aantrekkingskracht op scholen en gezinnen met kinderen. Momenteel ontwikkelt het museum plannen voor vernieuwing.

Voorbeelden van interessante riviergerelateerde plekken/verhalen

- Elementen van de IJssellinie zoals de Defensiehaven bij Arnhem, opstelplaatsen en ingegraven tanks in Meinerswijk en Fort Elden.

- Het Romeinse Castellum in Meinerswijk.

- De John Frostbrug bij Arnhem (A bridge too far).

- Voormalig Fort Westervoort.

Ontwikkelopgave

Centraal punt bij Stuwcomplex Driel.

RONDJE 7:

Rivier-klimaatpark

Het gebied van de IJsseluiterwaarden, tussen Arnhem en Giesbeek, met de oude steenfabrieken en het recreatiegebied Rhederlaag, ondergaat een transformatie tot Rivierklimaatpark IJsselpoort. Rijk, provincie, gemeenten, inwoners en bedrijven werken samen aan een toekomstbestendig en klimaatadaptief rivierpark met een florerende vrijetijdseconomie, duurzame landbouw en rijke natuur dat in staat is om klimaatextremen te kunnen blijven opvangen. Bij uitstek een voorbeeld hoe om te gaan met en in te spelen op de grillen én magie van het water en de IJssel.

- Centraal punt
- Veerpont
- Jachthaven
- Steenfabriek
- Gemaal
- Museum

Centraal punt: nog te ontwikkelen, bij de verlaten Steenfabriek van Lathum.

De plek waar vroeger steenfabriek De Koppenwaard stond is nu een afgeschermd terrein waar de natuur zijn gang gaat. Mogelijk is (gedeeltelijke) herontwikkeling tot aantrekkelijke ontvangstlocatie straks mogelijk in het kader van de realisatie van Rivierklimaatpark IJsselpoort.

Ruïne steenfabriek Koppenwaard, Lathum

Binnenlocatie:

In het Gelders Geologisch Museum in Velp zou mogelijk een riviergerelateerde (onderwater-)presentatie kunnen worden gerealiseerd.

Voorbeelden van interessante riviergerelateerde plekken/verhalen

- Watersportgebied Lathum.
- Ontwikkeling duurzame verblijfsrecreatie rondom steenfabriek De Groot in Velp.
- Het Oversteekmonument in Westervoort.
- De brug bij Westervoort.
- Fort Geldersoord.
- De kazematten langs de IJssel.

Kansen

- Ontwikkeling Rivierklimaatpark IJsselpoort.
- Ontwikkeling toeristisch-recreatieve visie Rhederlaag en doorontwikkeling Recreatiegebied Rhederlaag.

Te ontwikkelen

- Centraal punt en de steenfabrieken aan weerszijden van de IJssel.
- Het bestaande ‘Rondje Rhederlaag’ versterken en uitbreiden in Koppenwaard/Rivierklimaatpark IJsselpoort.

RONDJE 8:

Transport over water

De haven van Doesburg vindt zijn oorsprong in de vroegere bedrijvigheid op en langs de IJssel, waarbij Doesburg als belangrijke overslagplaats fungeerde. Traag voeren de schepenlangs de andere Hanzesteden naar de Zuiderzee en daarmee de wijde wereld tegemoet. Als haven voor pleziervaart is Doesburg ook nu nog een belangrijke aanlegplaats.

- Centraal punt
- Veerpont
- Jachthaven
- Steenfabriek
- Gemaal
- Museum

Centraal punt: te ontwikkelen, bij de haven van Doesburg.

De Turfhaven aan de IJsselkade wordt momenteel gerenoveerd, waarbij het voorzieningengebouw een upgrade krijgt en het parkeerterrein opnieuw wordt ingericht. Ook wordt er een TOP (Toeristisch OverstapPunt) gerealiseerd.

Turfhaven Doesburg met gerestaureerde ‘GTW’ Loods

Binnenlocatie

Bezoekerscentrum ‘Doesburg vertelt - De canon van Doesburg’ in het Doesburgse Arsenaal.

Voorbeelden van interessante riviergerelateerde plekken/verhalen

- Hoge en lage linie Doesburg (Doesburg is naast Hanzestad ook vestingstad).
- De IJsselbrug bij Doesburg.
- Relicten van de Koude Oorlog (o.a. Shermantank naast de brug).
- Olburgen, gelegen in een kronkelwaard van de IJssel.
- Vispassage Doesburg, die vissen in staat stelt trapsgewijs het hoogteverschil tussen de IJssel en de Oude IJssel te overbruggen.
- De Dierense Sluis.

Kansen

Revitalisering haven Doesburg.

Te ontwikkelen

Riviergebonden presentatie Bezoekerscentrum ‘Doesburg Vertelt’.

RONDJE 9:

Historisch Gelderland met het kleinste stadje van Nederland

Hier draait het om het rijke verleden. Zutphen, aan de oever van de IJssel, is een prachtige Hanzestad met een lange geschiedenis als handelscentrum dankzij de gunstige ligging aan de IJssel.

Bronkhorst, gelegen ten oosten van de IJssel, is een klein en charmant Middeleeuws stadje met een pittoresk centrum met smalle straatjes en historische huizen.

Beide steden zijn geliefde bestemmingen voor toeristen die de geschiedenis en de schoonheid van de IJssel willen ervaren.

Met het Verhaal van Gelderland dat in een Zutphens museum wordt gepresenteerd, is deze stad halverwege de IJssel figuurlijk het middelpunt van Gelderland en kunnen alle rivierverhalen hier worden aangeraakt.

- Centraal punt
- Veerpont
- Jachthaven
- Steenfabriek
- Gemaal
- Museum

Centraal punt: Stedelijk Museum Zutphen

Maquette Zutphen bij Stedelijk Museum Zutphen

Binnenlocatie:

- Stedelijk Museum Zutphen (onderdeel van Musea Zutphen) schenkt onder meer aandacht aan de Hanzehistorie van de stad.
- Het toekomstige Gelders Museum. Zutphen heeft de ambitie om het Verhaal van Gelderland een plek te geven aan het ’s Gravenhof in Zutphen. Water vormt een belangrijke verhaallijn, die dan ook ongetwijfeld nadrukkelijk over het voetlicht zal worden gebracht.
- Een toekomstig rivier-informatiecentrum in Brummen?

Voorbeelden van interessante riviergerelateerde plekken/verhalen

- Bronkhorsterveer.
- Gemaal Laag Helbergen.
- Kasteel Reuvensweerd in Cortenoever.
- Bourgonjetoren Zutphen

Kans

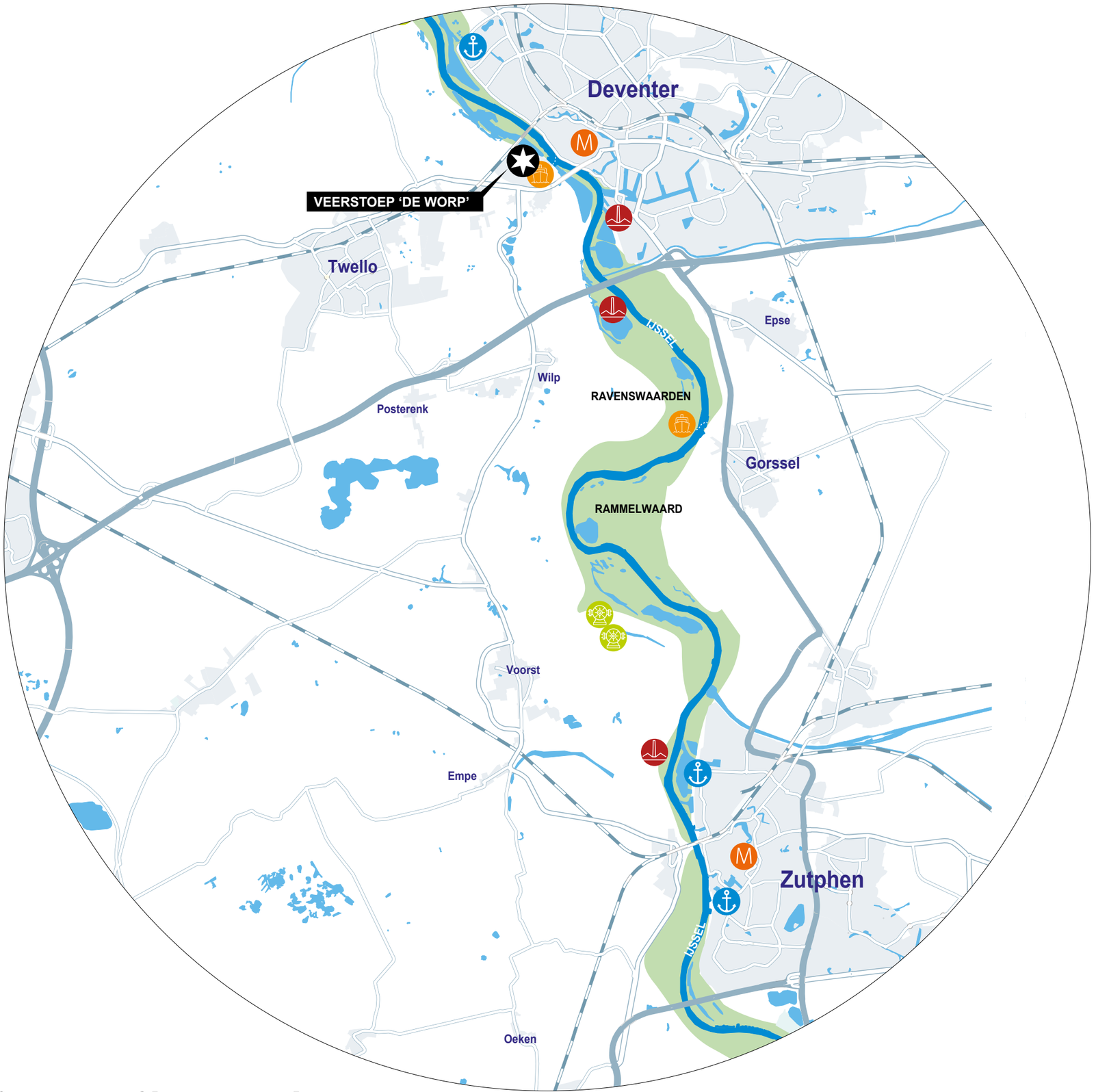
De ambitie om een Gelders Museum te vestigen in Zutphen, gebaseerd op het Verhaal van Gelderland.

Te ontwikkelen

Een educatief water-informatiecentrum in Brummen zou een mooie toevoeging aan het lokale toeristische aanbod kunnen zijn.

RONDJE 10:

Hanzesteden

De Hanzesteden Deventer en Zutphen, verbonden door de IJssel, liggen op fietsafstand van elkaar. In beide steden strekt zich langs de rivier een kade uit, waar je goed zicht hebt op de voorbijvarende schepen. Er zijn duidelijke sporen van de vroegere handel en bedrijvigheid, maar er is ook alle ruimte voor recreatief gebruik. In dit deel van de IJsselvallei komen alle rivierverhalen aan bod: van de oude verdediging door kasteel Nijenbeek tot nieuwe natuurontwikkeling op voormalige steenfabriekterreinen.

- Centraal punt
- Veerpont
- Jachthaven
- Steenfabriek
- Gemaal
- Museum

Centraal punt

Op de veerstoep van De Worp, tegenover het centrum van Deventer. Hier is goede parkeergelegenheid en uitstekende horeca. Een ‘rivierverhaal” zou goed kunnen worden verteld op de veerstoep.

Veerstoep ‘De Worp’.
foto: Ronald Hissink

Binnenlocaties:

- Stedelijk Museum Zutphen (onderdeel van Musea Zutphen) schenkt onder meer aandacht aan de Hanzehistorie van de stad.
- Museum De Waag/Deventer Verhaal. Dit stedelijke museum van Deventer vertelt aan de hand van topstukken over de rijke geschiedenis van de markt-, vesting- en industriestad Deventer.

Voorbeelden van interessante riviergerelateerd plekken/verhalen

- Fort de Pol, eerst bedolven onder een vuilnisbelt en nu getransformeerd tot zonnepark.
- Ruïne De Nijenbeek, schilderachtig gelegen op de overgang van het binnendijkse cultuurlandschap De Nijenbeker Klei naar het uiterwaardencomplex De Rammelwaard. Vanaf het gemaal Middelbeek stroomt de Voorsterbeek door een klein complex van geulen en zachthoutooibossen langs het kasteel, waarna hij uitmondt in de IJssel.
- Zandgat en kronkelwaard Gorssel.
- Wilpse Klei en Voorster Klei.
- Veluwse bandijk met het Juffersgat.
- Gemalen Voorsterbeek (gemaal Middelbeek) en Voorsterklei (gemaal Nijenbeek).
- De IJsselbrug bij Deventer.
- Het sluizencomplex in Eefde.

Kans

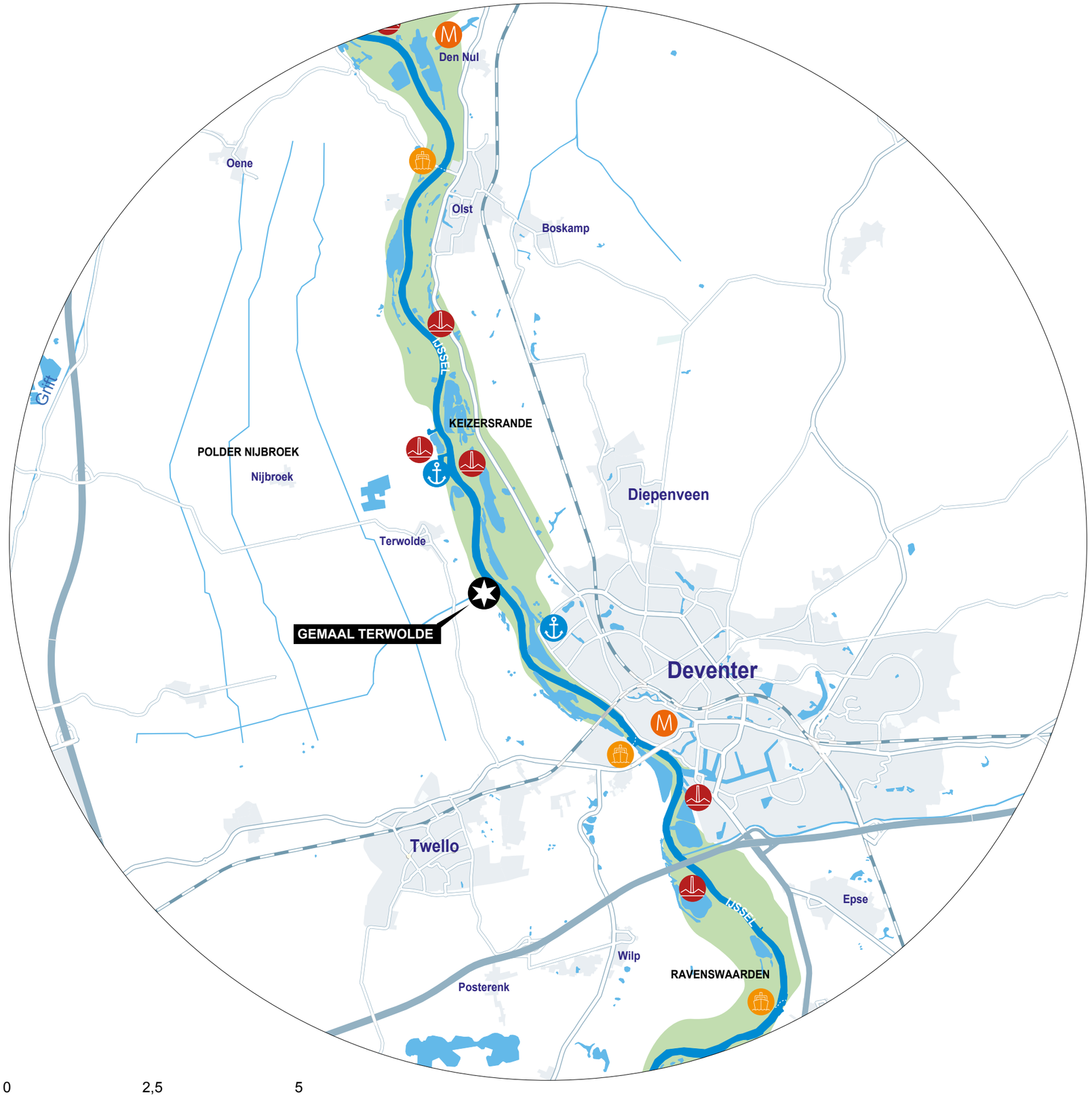
Op de Wilpse Klei worden meerdere WO2-herdenkingspunten gerealiseerd.

Te ontwikkelen

Informatievoorziening op de veerstoep bij startlocatie De Worp.

RONDJE 11:

Landbouw

De gebieden aan weerszijden van de IJssel worden hier getypeerd door een doelgerichte aanpak voor de landbouw. In de polder Nijbroek, waar het water wordt weggepompt door het gemaal in Terwolde, wordt een aanpak gehanteerd die puur gericht is op het optimaal benutten van het land voor landbouwdoeleinden. Aan de overkant van de rivier ligt het gebied van landgoed Keizersrande, waar als actuele en toekomstgerichte ontwikkelingen juist een integratie plaatsvindt van landbouw en natuur, zorgvuldig waterbeheer, natuurontwikkeling en recreatief gebruik.

- Centraal punt
- Veerpont
- Jachthaven
- Steenfabriek
- Gemaal
- Museum

Centraal punt: Gemaal Terwolde (in ontwikkeling)

Het oude stoomgemaal Terwolde wordt de komende tijd ontwikkeld tot productie- en verkooplocatie van IESSEL Cider, ambachtelijk cider gemaakt uit appels en peren van bomen die langs de IJssel staan.

Binnenlocatie:

Een door gebiedspartners te ontwikkelen IJssel-presentatie in/rondom Gemaal Terwolde.

Gemaal Terwolde.
foto: Ronald Hissink

Voorbeelden van interessante riviergerelateerde plekken/verhalen

- IJssellinie-relicten.
- Observatorium Keizersrande. Kunstenaar Krijn de Koning creëerde een unieke verblijfplaats rondom de ruïnes van een oude steenfabriek. Dit observatorium laat wandelaars genieten van het weidse uitzicht op het IJssellandschap.
- Polder Nijbroek, een van de oudste polders in Nederland.
- IJsselboomgaarden. Stichting IJsselboomgaarden zet zich in voor behoud en ontwikkeling van hoogstamboomgaarden in de IJsselstreek samen met de eigenaren en ambieert de ontwikkeling van een belevingslocatie.
- Ossenwaard.

Kansen

- Een actieve Stichting IJssellinie die de afgelopen jaren al veel belevingsprojecten heeft gerealiseerd.
- De herbestemming van gemaal Terwolde.
- De energie rondom Polder Nijbroek: Plaatselijk Belang Nijbroek werkt samen met Nijbroekers aan de toekomst van de polder (https://poldernijbroek.nl/).

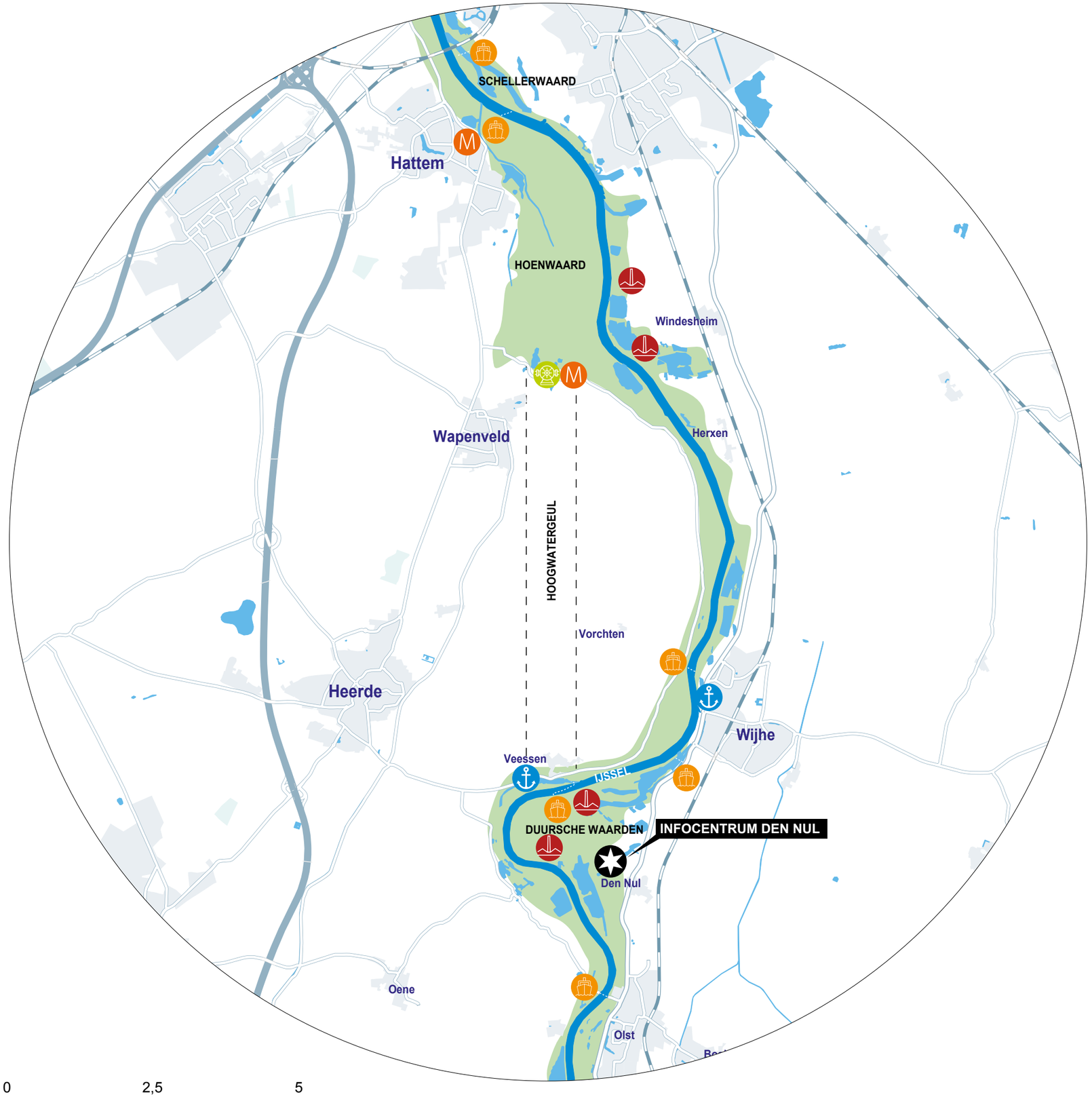
In ontwikkeling

Gemaal Terwolde. Het is van belang om in een goede samenwerking van diverse gebiedspartners de gebiedsbeleving vanuit hier nader vorm te geven.

RONDJE 12:

Grote ingrepen in het landschap

Rondom de oude steenfabrieken met hun markante schoorstenen werd het landschap voor de winning van klei volledig op zijn kop gezet. Die activiteit is tot stilstand gekomen en de verlaten fabrieksterreinen en vroegere kleiputten worden nu ingezet voor begeleide natuurontwikkeling met beperkt recreatief gebruik.
In contrast hiermee staat de recente nevengeul van Veessen. Deze kilometerslange en kunstmatige ingreep in het landschap is bedoeld om de actuele dreiging van hoogwater door komende klimaatextremen af te leiden.

- Centraal punt
- Veerpont
- Jachthaven
- Steenfabriek
- Gemaal
- Museum

Centraal punt: Infocentrum Den Nul.

Infocentrum IJssel Den Nul, gelegen langs de IJssel aan de rand van het natuurontwikkelingsgebied de Duursche Waarden, is met een goede informatieve presentatie over het omringende landschap, parkeergelegenheid, horeca en het naastgelegen natuurzwembad een ideaal startpunt voor het ontdekken van dit gebied.

Infocentum IJssel Den Nul

Binnenlocaties

- Infocentrum IJssel Den Nul.
- Gemaal Veluwe/Pouwel Bakhuis. Het oude gemaal, gelegen naast het nieuwere Gemaal Veluwe, is mogelijk geschikt om in de toekomst als informatiecentrum rondom de functie van zowel het oude als het nieuwere gemaal te fungeren. Op de plek waar Gemaal Pouwel Bakhuis staat stroomt al eeuwenlang water naar de IJssel. Het landschap rond de gemalen draagt de tekenen van de vele dijkdoorbraken en natuurrampen die de Veluwe door de jaren heen teisterden. Sinds 1999 vervangt Gemaal Veluwe het oude gemaal. Het regelt de waterstand en pompt het teveel aan water weg uit een 20.000 hectare groot gebied.

Voorbeelden van interessante riviergerelateerde plekken/verhalen

- Stadsstrand Hattem.
- Oude steenfabriek Fortmond in Duurse Waarden.
- Hoogwatergeul Veessen-Wapenveld. Deze ‘Veluwse Deltawerken’ zijn onderdeel van het nationale programma ‘Ruimte voor de Rivier’. Bij extreem hoog water worden de kleppen onder de Tolbrug opengezet. Het rivierwater stroomt dan het gebied in tussen de twee dijken tot aan de uitlaat bij Wapenveld. Het bijzondere verhaal van de plek is momenteel moeilijk beleefbaar.
- Rondje Pontje Rock Heerde
- Basjkieren monument in Veessen.
- IJsselcentrale Harculo met Coolwater (expo kunstenaar Ronald Westerhuis).

Kansen

- Project IJsselpark Olst-Wijhe. De IJsseldijk tussen Herxen en De Haeren gaat vanaf vanaf 2025 gedurende zeven jaar op de schop. Er wordt o.a. ingezet op de ontwikkeling van IJsselpark Wijhe (uitbreiding haven, loswal als cultuurplek, klimaateducatie, info-IJsselcentrum, uitbreiding infrastructuur (w.o. fietspaden), op natuur, recreatie, duurzaamheid).
- Project Hoenwaard. De Hoenwaard is een uiterwaardengebied van de IJssel. Samen met bewoners en ondernemers in het gebied wordt gewerkt aan een levendige Hoenwaard in 2030, met een goede balans tussen boer en (rivier)natuur, bewoner en bezoeker, rust en recreatie.

Te ontwikkelen

- Belevingselement aan de in- en uitlaat van de hoogwatergeul Veessen.
- Ontwikkeling van Pouwel Bakhuis Gemaal als informatiecentrum.

Water voor natuur

In de brede uiterwaarden bij de Hanzestad Zwolle is veel ruimte gegeven aan de rivier en voor het ontwikkelen van natte natuur. Recreatieve natuur- en landschapsbeleving en milieu-educatie krijgen daarbij ruimschoots de aandacht.

- Centraal punt
- Veerpont
- Jachthaven
- Steenfabriek
- Gemaal
- Museum

Centraal punt: Boerderij de Vreugdehoeve, Vreugderijkerwaard.

De Vreugderijkerwaard (Natuurmonumenten) is een mekka voor vogelspotters en liefhebbers van bijzondere flora. Het rivierenlandschap kent hier hoge zandduinen en een met de IJssel meestromende nevengeul. De Vreugdehoeve is een biologische schapenboerderij met parkeer-, speel- en horecafaciliteiten en vormt onder meer een prettige uitloopplek voor jonge gezinnen uit Zwolle.

Vreugderijkerwaard.
bron:Natuurmonumenten

Binnenlocaties

- Boerderij de Vreugdehoeve. Hier zou goed een samenhangend gebiedsverhaal over het omringende rivierenlandschap kunnen worden gepresenteerd.
- Voermanmuseum, Hattem. Dit museum, dat beschikt over een historische en archeologische collectie, zou een vaste presentatie aan de relatie van Hattem met de rivier kunnen wijden.
- Stadsmuseum ANNO Zwolle. Dit museum geeft ruimte aan het vertellen van lokale verhalen, waarin vaak ook de rivier een rol speelt. Zoals aan de geschiedenis van Zwolle als Hanzestad, aan de overstroming van Zwolle tijdens een Zuiderzeevloed in 1916, en de functie van innovatieve nieuwe waterkeringen die nu helpen om dergelijke overstromingen te voorkomen.

Voorbeelden van interessante riviergerelateerde plekken/verhalen

Park en uitspanning Het Engelse Werk in Zwolle, gelegen langs de uiterwaarden van de IJssel.

Te ontwikkelen

- Samenhangend verhaal en presentatie over de Vreugderijkerwaard in Boerderij de Vreugdehoeve.
- Riviergerelateerde presentatie in het Voerman Museum, Hattem.

RONDJE 14:

De IJssel-monding

Bij Hanzestad Kampen is rondom de monding van de IJssel is veel aandacht en energie besteed aan water-beheer en landbouwbescherming. Polder Mastenbroek, met zijn rationele verkaveling voor agrarisch gebruik, is een van de oudste grootschalige drooglegginge van Nederland. Het gebied wordt nog steeds beschermd tegen overstromingen door een imposant gemaal. Heel anders is de opblaasbare balgstuw van de storm-vloedkering Ramspol, die hoogwater uit het IJsselmeer tegenhoudt. Daarnaast is dit gebied interessant vanwege de nabijheid van andere Hanzesteden zoals Zwolle, Hasselt, Hattem en Deventer.

- Centraal punt
- Veerpont
- Jachthaven
- Steenfabriek
- Gemaal
- Museum

Centraal punt: Kampen, nader te bepalen.

Binnenlocaties:

- Stedelijk Museum Kampen. De relatie van Kampen met het water vormt een van de hoofdthema's in dit museum. Er is zowel aandacht voor het Hanze-verleden als voor de bedreigingen door het water. In de waterzaal is een presentatie gewijd aan onderwerpen als het oude Hanzeverbond en de bloei en ondergang van de Hanzestad tot de huidige stijging van de zeespiegel.
- Bezoekerscentrum Stoomgemaal Mastenbroek.

Polder Mastenbroek.
foto: Waterschap Drents Overijsselse Delta

Voorbeelden van interessante riviergerelateerd plekken/verhalen

- Stormvloedkering Ramspol.
- De Koggewerf en de IJsselkogge, een reconstructie van een op de rivierbodem bij Kampen gevonden koggeschip uit de eerste helft van de 15de eeuw.
- Stoomgemaal Mastenbroek en polder Mastenbroek.
- Hanzestad Hasselt.
- De evacuatie van de bewoners van Schokland naar Kampen.
- De Watersnoodramp van 1825.
- Reevediep, in 2019 geopend als bypass voor afvoer van hoogwater op de IJssel.

Kans

- Vereniging Polderbelangen Mastenbroek houdt zich actief bezig met het beleefbaar maken van de polder en verzamelde onder meer talloze verhalen.
- Gebiedsontwikkeling Koggewerf met beleving Hanzeverleden.
- De uitvoering van de Regio Deal Regio Zwolle, waarvan ook het Zwarte Water, Hanzestad Hasselt, Zwartsluis en Genemuiden onderdeel vormen.

Te ontwikkelen

- Centraal punt.
- Ontwikkeling watertaxi Seveningen-Koggewerf.

Millingerwaard bij hoog water. foto: Werry Crone

Bronnen o.a.:

Aanpak van gemaal Terwolde.
Open Kaart, i.o.v. Veluwe en gemeente Voorst, 2022.

Belevingsgebieden De Groene Metropool
Inventarisatie en analyse van het stamkapitaal
van de Regio Arnhem-Nijmegen.
O.a. For the love of Place, 2022.

Belevingsgebieden IJsselvallei - Inventarisatie van het stamkapitaal.
O.a. For the love of Place, 2022.

De betekenis van waterlopen voor toerisme in Gelderland.
Een onderzoek naar de wijze waarop water in de provincie Gelderland benut kan worden in de toeristische marketing.
Toerisme VAN, z.j.

Eerste verkenning PAGW Gelderse Poort
Publiekssamenvatting.
I.o.v. Rijkswaterstaat, Staatsbosbeheer en de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, 2023.

Herbestemming oude stoomgemaal Terwolde
Haalbaarheidsstudie Bureau Buiten, 2022.

MasterplanPark Lingezegen
Stuurgroep Park Lingezegen, juli 2008.

Masterplan Romeins Verleden
De ontwikkeling van regio Arnhem-Nijmegen tot dé Romeinse regio van Nederland
Bureau Buiten, 2023/2024.

Masterplan IJsselvallei. Op weg naar een vitaal, weerbaar en veelkleurig landschap voor de westelijke IJsselvallei.
Bureau Peter de Ruyter landschapsarchitectuur i.s.m. Atelier des Hollants.
In opdracht van de VeluweAlliantie, november 2020.

Meer landschap, meer stad. Regioarrangement Groene Metropoolregio Arnhem-Nijmegen, z.j.

Memo Project IJsselpark Wijhe - planomschrijving.
Gemeente Olst-Wijhe, 2024.

MIRT-onderzoek Havikerwaard, Fraterwaard, Olburgerwaard, 2021.

Ontwerp Intergemeentelijke Structuurvisie Rivierklimaatpark IJsselpoort.
Witteveen+Bos i.o.v. provincie Gelderland, 2019.

Platform Rivierkennis Rijkswaterstaat – Verhalenreeks

Projectplan ‘De rivier verbindt’. Samenwerking in een stroomgebied.

Invulling Gelderse Verhaallijn Nederlands Watermuseum, Stoomgemaal De Tuut en Museum Tweestromenland en het Arnhems Gemaal. z.j.

Recreatief Toeristisch Profiel Rhederlaag - Bouwsteen voor gebiedsproces.

RivierKlimaatPark IJsselpoort
concept 4-12-2023.

Stuwen en stromen - De zoetwaterkraan van Nederland.
Een voorstel voor medegebruik van het Stuwcomplex Driel.
iD land februari 2023.

Toeristische potenties Linieverhalen in De Liemers
Bureau Buiten i.o.v. de gemeente Zevenaar, 2020.

‘Verhalende ViA15’ als impuls voor omgevingskwaliteit en -geluk.
Voortgangsbericht over de planontwikkeling rond ViA15 als as voor beleving van de rijke cultuurhistorie van de regio (juli 2022).

Vervlochten Regio
Groen-Blauwe Raamwerk metropoolregio Arnhem-Nijmegen
2022.

Waardevol toerisme provincie Gelderland.
Inventarisatie toeristische druk en sturing op balans in de regio’s.
Bureau voor Ruimte & Vrije Tijd, november 2020.

Welkom in de toekomst!
Groene Metropoolregio Arnhem-Nijmegen: een visie voor 2120.
WUR 2021.

Colofon

Opdrachtgever:
Initiatiefgroep, bestaande uit
- Tamara Toering - (penvoerder), MarketingOost
- Adri Ooms - Gastvrij Overijssel
- Shavonne Korlaar - gemeente Voorst / Masterplan IJsselvallei
- Evert Leusink - VeluweOp1
- Erwin Akkerman - Toerisme Veluwe Arnhem Nijmegen
- Marleen Hegeman - Groene Metropoolregio Arnhem-Nijmegen
- Vivian de Klein - gemeente Zevenaar / Regio De Liemers
- Ans Vaessen - gemeente Nijmegen
- Richard Trenning onafhankelijk projectleider - Bureau TRENN!NG

Opdrachtnemer:
Mirjam Blott (www.deculturelezaak.nl), i.s.m.
Eric Blok (www.sb4.nl) en
Maarten Meevis (www.kinkorn.com).

Bestuurlijke kopgroep:
Wethouders van Kampen (Bas Wonink),
Olst-Wijhe (Hans Olthof), Heerde (Wolbert Meijer),
Zutphen (Sjoerd Wannet), Druten (Ronald Thoonen) en
Zevenaar (Arthur Boone).

Deelnemers gebiedstafels:

Erwin Akkerman	Toerisme Veluwe Arnhem Nijmegen
Bibi Bodegom	Cultuur- en Erfgoedpact van de Liemers
Sander Booms	Gemeente Culemborg/Regio Rivierenland
Arthur Boone	Gemeente Zevenaar
Mireille Borgers	Gemeente Lingewaard
Marleen Brekelmans	Gemaal Oude Rijn
Roel Brocx	IVN
Gerke Brouwer	Landschap Overijssel
Kim Cohen	Universiteit Utrecht
Joop de Bijl	Bestuur BC De grote Rivieren
Erik de Gans	Stichting Toerisme en Recreatie Berg en Dal
Vivian de Klein	Gemeente Zevenaar
Ted de Nijs	Waterschap Vallei en Veluwe
Karin Degen	Kunstwerk! Liemers Museum
Sander Diependaal	Gemeente Arnhem / regio-archeoloog
Wim Eikelboom	Onze IJssel
Alex Elferink	Provincie Gelderland
Roel Gorter de Vries	Stichting Klankbord Veessen
Marleen Hegeman	Groene Metropoolregio
Hans Heinhuis	Leisurelands
Geert Hendriks	Werkgroep Watersnood26
Gerard Hendrix	de IJssel anders
Jildert Hijlkema	K3
Alida Hilberdink	MarketingOost
Erica Hottinga	Stichting Visit Heerde
Adrie Hottinga	KNNV
Nick Hubers	Lingewaard
Angelieke Huisman	ut Huus
Onno In ‘t Veld	Nederlands Watermuseum
Paulien Italiaander	Gemeente Hattem
Hein Janssens	Heemkundekring Rijnwaarden (HKR)
Agnes Jeths	Stichting Promotie Gemeente Epe
Jascha Jongeneel	Bezoek Voorst (gem. Voorst)
Ingrid Kerkhoff	Gemeente Rheden
Emily Kievits	Kievits Veerdiensten
Annemarie Klöne	Gemeente Olst-Wijhe
Eveline Koekkoek	Bewonersplatfrom Lobith/ Tolkamer
Shavonne Korlaar	Gemeente Voorst
Elke Kunen	Staatsbosbeheer
Kitty Lamaker	gemeente Rheden
Rob le Rutte	Stichting IJsselboomgaarden IESSEL Cider
Niels Leenders	Camping De Rijnstrangen
Bregje Leeuwestein	Liemerse Ambassade
Emma Lemmers	Toerisme Veluwe Arnhem Nijmegen
Evert Leusink	Veluwe op 1
Jacqueline Lijs	NBTC
Jos Melenhorst	Visit Heerde
Leonie Meppelder	gemeente Heerde
Daphne Mol	Nederlands Watermuseum
Martine Norden	Gemeente Berg en Dal
Kitty Onder de Linden	Zwolle Marketing
Adri Ooms	Gastvrij Overijssel
Nicole Otten	Waterschap Rijn & IJssel
Erna Palland	Gemeente Kampen
Jos Peters	Fort Pannerden
Iwan Reerink	K3 Gebiedsontwikkeling
Rémon Ridder	Gemeente Brummen
Angela Schoemaker	VVV Doesburg
Evi Sengers	Groene Metropoolregio

Martijn Sollie	Stichting Campen Zien
Jacobus Timmermans	Stichting Klankbord Veessen
Tamara Toering	MarketingOost
Richard Trenning	TRENN!NG
Suheyla Tunc	provincie Gelderland
Jan Ummenthum	Liemerse Ambassade
Ans Vaessen	Gemeente Nijmegen
Koen Van Aanholt	Van Nieuwpoort Gebiedsontwikkeling
Jan van de Bovenkamp	Sportvisserij Oost Nederland
William van den Akker	Het Dijkmagazijn
Thijs Van den Hark	Stoomgemaal de Tuut
Adriaan van der Linden	Leisurelands
Erik van der Stouwe	Waterrecreatie Nederland
Saskia van der Veen	VisitVeluwe
Miranda van der Wolf	IJsseldelta Marketing
Judith van Elderen	Veluwe op 1
Sjef van Groningen	Liemers Trots
Rudie Van Haren	Werkgroep herdenking 100 jaar watersnood Maas en Waal
Joost van Hoof	Iesselcider
Jan van Hooijdonk	St.Toerisme Lage Veluwe
Britt van Meegen	Gemeente Doesburg
Jan van Oene	Gemeente Olst-Wijhe
Wouter van Reeven	SPGE
Hadassa van Stapele	De Bastei
Marieke van Zwoll	IJsselbiënnale
Hugo Veenendaal	Toerisme Veluwe Arnhem Nijmegen
Laura Verweij	Waterschap Drents Overijsselse Delta
Eveline Vink	IVN Gelderland
Arjan Vriend	St. Landschapsbeheer Gelderland
Marcel Westdijk	Routebureau Veluwe
Marjan Willems	Gemeente Zwolle
Marcel Willemsen	Stichting Van Steen en Natuur
Eddy Witjes	Rederij Witjes
Jesse Zwiers	Provincie Overijssel

Vormgeving:
Kinkorn

deculturelezaak.
ondernemen in cultuur & cultuur in ondernemen

SB4

Kinkorn